

La qualitat de les dades en la investigació qualitativa

Objectius

Com a pista per a la resposta correcta, penseu el següent: una tàctica fonamental en entrevistes com aquesta o semblants és la de discutir o qüestionar el que afirma el subjecte, apartant-lo de la seva línia d'exposició. Això no es fa en altres entrevistes...

- Aprendre o recordar un conjunt de nocions bàsiques, relatives als conceptes d'error i fiabilitat i, a partir d'aquestes nocions, comprendre després amb exactitud el paper, sovint alternatiu, d'aquests conceptes en la investigació qualitativa.
- Adquirir o recuperar les nocions bàsiques entorn del concepte de validesa i, després, captar i assimilar amb la finesa necessària la seva funció específica en la investigació qualitativa.
- Adquirir i disposar d'una bona base de coneixements sobre el concepte de generalització i, sobre aquesta base, entendre i ser capaç d'aplicar, en casos pràctics, les possibilitats o línies de generalització típiques de la investigació qualitativa.

Planificació de l'aprenentatge

Mòdul 6. La qualitat de les dades en la investigació qualitativa					
Títol unitats	Objectius	Nuclis de coneixement	Activitats	Lectures obligatòries	Temps
La fiabilitat en la investigació qualitativa	Aprendre o recordar un conjunt de nocions bàsiques, relatives als conceptes d'error i fiabilitat i, a partir d'aquestes, comprendre després amb exactitud el paper, sovint alternatiu, d'aquests conceptes en la investigació qualitativa.	Nocions bàsiques sobre fiabilitat com a referència per a la investigació qualitativa La posició qualitativa respecte a les diferents nocions d'error La posició qualitativa respecte cada una de les dimensions de fiabilitat			5 h
La validesa en la investigació qualitativa	Adquirir o recuperar les nocions bàsiques entorn del concepte de validesa i, després, captar i assimilar amb la finesa necessària la seva funció específica en la investigació qualitativa.	Nocions bàsiques sobre validesa com a referència per a la investigació qualitativa: plantejament general, credibilitat i rellevància Nocions bàsiques sobre validesa com a referència per a la investigació qualitativa: la validesa del material elaborat i la validesa de contingut La posició qualitativa sobre la validesa			4-5 h
La generalització	Adquirir i	Nocions bàsiques	Fer un exercici teòric	J. Elliott (1990). ¿En	5-6 h

en la investigació qualitativa	disposar d'una bona base de coneixements sobre el concepte de generalització i, sobre aquesta base, entendre i ser capaç d'aplicar, en casos pràctics, les possibilitats de generalització típiques de la investigació qualitativa.	sobre generalització com a referència per a la investigació qualitativa: representativitat, validesa interna i externa La posició qualitativa sobre la generalització: màxims i mínims La posició qualitativa sobre la generalització: inducció de casos i triangulació La posició qualitativa sobre l'aplicació: la investigació acció	de triangulació aplicat a una hipotètica recerca sobre riscos laborals en una fàbrica, traçant almenys les línies mestres del procés. Sobre una adaptació d'un text d'Elliott, en el qual s'enumeren els trets essencials de la investigació acció en recerca escolar, s'ha d'identificar i assenyalar tots els segments interpretables com a recomanacions èmiques.	qué consisteix la investigació-acció en la escuela?. A J. Elliott, <i>La investigación-acción en educación</i> (pp. 23-26). Madrid: Morata.
--------------------------------	---	--	---	---

Introducció

Organitzarem el tema de la qualitat de les dades en tres grans compartiments: el de la fiabilitat, el de la validesa i el de la generalització. El material bibliogràfic en què ens basarem anirà apareixent en el curs de l'exposició, com ha anat passant fins ara. En canvi, us donem ja aquí, en aquesta breu introducció, els webs més útils en relació amb aquests temes. La raó és que, a la Xarxa, és difícil trobar informació per separat sobre aquestes tres qüestions fonamentals, que s'ofereixen generalment de manera bastant barrejada.

Teniu, doncs:

<http://www.psy.pdx.edu/PsiCafe/Research/Measures.htm> (pàgina ja citada en altres llocs i que, aquí, us serà d'utilitat en relació amb els encapçalaments "Reliability" i "Validity", els quals donen bones orientacions generals no sempre coincidents, tanmateix, amb el nostre punt de vista).

<http://don.ratcliff.net/qual/expq4.html> (conté un quadre amb breus resums sobre el paper de la fiabilitat i la validesa a la investigació qualitativa).

<http://www.mtsu.edu/~psyskip/rmlec3a.htm> (dins d'una introducció a la metodologia observacional i experimental hi ha algunes idees clares sobre validesa i generalització, en la línia de les que nosaltres establirem).

La fiabilitat en la investigació qualitativa

- Nocions bàsiques sobre fiabilitat com a referència per a la investigació qualitativa
- La posició qualitativa respecte a les diferents nocions d'error
- La posició qualitativa respecte a cada una de les dimensions de fiabilitat

Nocions bàsiques sobre fiabilitat com a referència per a la investigació qualitativa

El concepte de referència de la investigació qualitativa en el tema de la fiabilitat és la consistència de registres, mesures o interpretacions.

El concepte de fiabilitat té una certa amplitud, però també conté un nucli de significació irreductible del qual ens ocuparem primer de tot. Aquest nucli es podria condensar en el concepte de **consistència**, és a dir, en la idea de la igualtat o equivalència d'un registre, mesura o interpretació al llarg de les diverses repeticions. Aquestes repeticions es poden fer en diferents dimensions, com de seguida veurem, i admeten dues lectures complementàries: la negativa, que ens diu que en repetir l'operació considerada es minimitzaran o eliminaran els errors; i la positiva, que ens diu que en les diferents repeticions els resultats seran iguals o prou semblants.

En la pràctica, aquest plantejament comporta dues orientacions bastant diferents. En una l'interès apunta sobretot a la coincidència o agrupació dels resultats de diferents operacions de registre, mesura o interpretació efectuades sobre un mateix material **sense exigir, a més, que aquestes operacions donin resultats vertaders**, jutjant-los a partir d'algun criteri. En l'altra, en canvi, també es fa aquesta segona exigència, de manera que registres, mesures o interpretacions no solament han de tenir una mínima variabilitat en les repeticions, sinó que **han d'acostar-se o coincidir amb un valor de referència**.

■ Tipus d'errors amb vistes a la seva minimització

- No és la nostra intenció exposar exhaustivament la teoria de l'error en les disciplines socials, però una part d'aquesta teoria és perfectament assumible per la metodologia qualitativa. Per bé que, de vegades, la posició qualitativa tendeixi a relativitzar la importància dels errors, a situar-los en una altra perspectiva, no pot deixar d'admetre que hi ha errors, que són possibles, que un observador pot veure blanc quan tothom veu negre, o que un dia pot veure blanc i l'endemà no veure res. I encara que aquestes equivocacions es puguin dotar de sentit i aprofitar en la interpretació final del material recollit, això no exclou que també es puguin classificar com a errors des d'un punt de vista general.

La metodologia de l'estudi del comportament ha sistematitzat de diverses maneres els errors en la recerca. Nosaltres ens cenyirem més aviat a les fonts i formes d'error en la recerca observacional i de camp que, com ja sabem, són les més compatibles amb la mentalitat qualitativa.

- **Segons el seu origen** ens podem trobar amb errors del tipus següent:
 - **D'expectància.** Un científic comet errors d'expectància quan registra, mesura o interpreta a favor de les seves expectatives de resultats o, particularment, de les hipòtesis que manté. Això farà que sovint falsegi, conscientment o inconscient, la informació que li arriba. De vegades l'error d'expectància depèn més de la ideologia de l'investigador que no pas de la teoria o les hipòtesis que maneja: per això pot atribuir més conductes agressives als nens que a les nenes, o viceversa, sense cap evidència empírica; o pot avaluar els textos d'escriptors negres per sota dels redactats per blancs, quant a riquesa de vocabulari, sense que tampoc no hi hagi cap base per a fer-ho.
 - **D'halo.** Aquest error es produeix quan un observador o un analista tenen determinats prejudicis sobre un subjecte (pacient, autor, entrevistat, etc.) o grup, prejudicis que fan aparèixer el seu comportament sota una llum falsa, generalment desfavorable. Habitualment aquests prejudicis neixen d'algun contacte conflictiu amb el subjecte al principi de la recerca, moment en què es crea l'halo. A partir de llavors els comportaments es traslladen esbiaixats, mal anotats, mesurats o interpretats, a les dades. Els exemples són tòpics: un mestre té "mania" a un alumne per un incident que els va enfrontar a principi de curs i, per això, en els registres que li hem encarregat de la seva conducta a classe, aquest alumne sempre apareix més dèspota o agressiu del que realment és.
 - **De deriva.** Aquest error o biaix és conseqüència d'una deficient definició de les categories i, per tant, d'una imperfecta construcció del sistema que formen. En concret, aquest sistema no complirà probablement el criteri d'exhaustivitat semàntica. A causa d'aquesta mancança, l'observador, un cop començat el registre definitiu i sistemàtic de dades, es trobarà amb nous exemplars de comportament o de text **no previstos en el sistema de categories** amb què treballa. Aleshores, en comptes de començar de bell nou i reestructurar el sistema, inclou sobre la marxa aquests nous exemplars en algunes de les categories ja existents, cosa que, inevitablement, generarà un biaix. En efecte, la primera part de la recerca s'haurà fet amb una classificació de variables i la segona, amb una altra.
 - **De fatiga.** Òbviament, la fatiga perceptiva o física del científic pot ser la causa directa o indirecta d'errors. Tanmateix, aquesta font d'errors és més important en l'observació del comportament en viu que en l'observació de material gravat o en l'anàlisi de textos, situacions en què el científic pot interrompre la feina tantes vegades com desitgi per recomençar-la quan es torni a trobar en condicions mentals òptimes.
- **Segons la forma o procés de l'error** pot consistir en el següent:
 - **Fallades de detecció:** l'observador o l'analista de textos poden no percebre una unitat o categoria que ha ocorregut realment o que veritablement està present en el text.
 - **Fallades d'interpretació:** l'observador o l'analista classifiquen o interpreten una unitat de registre, comportamental o textual, de manera incorrecta. Això vol dir que l'etiqueten com una categoria quan, de fet, correspon a una altra o no correspon a cap.
 - **Fallades de recompte o mesura:** per exemple, limitant-nos a la freqüència, l'observador o l'analista compten malament el nombre de vegades que ha tingut lloc un comportament o un segment de text.

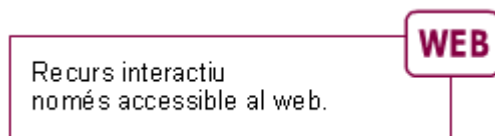
- **Fallades d'anotació:** tots els errors anteriors s'acaben concretant en l'anotació, en el registre pròpiament dit, tant al paper com a la pantalla. Podem ometre una anotació o, al revés, apuntar una ocurrència que no s'ha donat, o assignar una categoria a una columna o casella equivocada, etc. En conjunt, podem incórrer en el següent:

Errors de comissió: quan consignem allò que no hauríem d'haver consignat.

Errors d'omissió: quan no consignem allò que hauríem d'haver consignat.

■ Dimensions de la fiabilitat

A continuació us exposem les tres òptiques amb què es pot contemplar la fiabilitat a partir de la concepció general, relativa a registre, mesura o interpretació, amb la qual iniciàvem aquest tema. La nostra presentació té les seves arrels tant en la metodologia observacional com en l'anàlisi de contingut. Més endavant precisarem amb detall la posició de la investigació qualitativa en cada un d'aquest eixos; tanmateix anirem insinuant-la ja des d'ara mateix.

a) Fiabilitat intraobservador ("psicomètrica")

Observador: $m_1 \dots m_2 \dots m_3 \dots m_n$

Error o comparació = $m_n - m_{n-1}$

b) Fiabilitat interobservador, concordança o acord entre observadors (cas de 2 observadors)

Observador 1:	m_{11}	\dots	m_{12}	\dots	m_{13}	\dots	m_{1n}
	↑		↑		↑		↑
Observador 2:	m_{21}	\dots	m_{22}	\dots	m_{23}	\dots	m_{2n}

Error o comparació = $m_{1n} - m_{2n}$

c) Precisió o aproximació al "valor vertader" o l'observador infal·libre

Observador infal·libre:	m_{01}	\dots	m_{02}	\dots	m_{03}	\dots	m_{0n}
	↑		↑		↑		↑
Observador infal·libre:	m_{11}	\dots	m_{12}	\dots	m_{13}	\dots	m_{1n}

Error o comparació = $m_{0n} - m_{1n}$

Les tres dimensions de la fiabilitat respecte de les quals s'ha de posicionar la investigació qualitativa.

La investigació qualitativa ha de definir la seva posició metodològica respecte a tres dimensions de la fiabilitat: la dimensió intraobservadors, la interobservadors i la precisió.

La posició qualitativa respecte de les diferents nocions d'error

Dintre del marc de referència que acabem de traçar la investigació qualitativa adopta diferents posicions davant 1) dels diferents tipus d'errors mencionats; 2) davant de les tres dimensions de fiabilitat comentades.

Tocant a aquest punt cal no oblidar que la investigació qualitativa no és un bloc monolític i que hi podem distingir fàcilment unes posicions més crítiques enfront de la metodologia positivista centrada en la reducció de l'error, i altres que ho són menys.

Per altra banda, fins i tot en el supòsit d'una actitud crítica, tampoc sembla gaire assenyat rebutjar en massa tota la metodologia estàndard de les ciències socials i del comportament: una part és indubtablement assumible per la recerca amb inspiració qualitativa.

La investigació qualitativa, en general, pot assumir la teoria de l'error dintre d'uns límits o reinterpretar-la d'acord amb la seva orientació metodològica.

En el fons, la qüestió decisiva apunta **què és error i què no ho és**. Al nostre parer, una metodologia qualitativa eclèctica i raonable ha de respondre de la següent manera als problemes que planteja la reducció o eliminació d'errors.

■ Pel que fa als errors tipificats pel seu origen

- Ha d'admetre la possibilitat de resultats espuris, causats per factors **d'expectància i halo**, no tant com a errors –o sigui com a divergències respecte del valor mitjà o el valor vertader–, sinó com a signes residuals del discurs científic. S'han d'evitar o corregir, però també s'han d'aprofitar en una visió integral i crítica del treball de l'investigador. El fet que un investigador faci errades tendencioses provocades per la seva teoria, ideologia o prejudicis és una font d'informació més en el context d'una recerca, per bé que aquesta informació hagi de ser destriada de la resta i contrastada.
- Ha d'admetre la possibilitat d'errors de **deriva** com a símptomes de la mala construcció dels sistemes de categories. Per molt qualitatiu que sigui el tarannà d'un científic social no pot acceptar el treball mal fet, i ja hem dit que un error de deriva és producte d'una deficient definició de les categories d'anàlisi o del consegüent incompliment de la condició d'exhaustivitat.
- I, naturalment, ha d'admetre que la **fatiga** és un factor que cal evitar en el treball de camp o en qualsevol altre tipus de registre, ja que limita les capacitats perceptives i manipulatives del científic, tant se val que la recerca sigui qualitativa com quantitativa.

■ Pel que fa a la forma de l'error o al procés en què es genera

- Haurà de tenir en compte el risc d'errades de **detecció**. La perspectiva qualitativa no és cap excusa per no veure allò que ha passat o veure allò que no ha passat. Aquesta afirmació s'ha d'entendre dintre dels límits que li marca el sentit comú. No ens estem referint de moment a diferències d'interpretació (com que un observador o un analista vegi "companyonia" on un altre hagi percebut "manca de respecte"), sinó a divergències més irreductibles i de més pes (com que un observador no vegi que un subjecte, efectivament, ha dit adéu, quan altres observadors o una gravació poden testimoniar que sí que ho ha fet).
- Haurà de tenir en compte el risc d'errades de **recompte o de mesura**. Si un esdeveniment ha tingut lloc deu vegades, això en general no deixa gaire marge a la interpretació; són, com se sol dir, "faves comptades". Si a un acte han assistit vint-i-cinc persones, no podem permetre'ns dir que n'hem vist trenta, per molt qualitativa que sigui la nostra orientació metodològica. Una altra cosa, com veurem, són les inferències que es puguin extreure d'aquests números.
- Per consegüent, també haurà de tenir present la necessitat d'eliminar errors d'**anotació**, tant de comissió com d'omissió.

- En canvi, davant dels errors d'**interpretació**, la metodologia qualitativa adoptarà sovint una postura relativista. Les diferents interpretacions s'entendran, no tant com errors, sinó com diferents versions o variants de la lectura que observadors o analistes fan de la realitat humana.

Cal, no obstant això, aturar-se en aquest punt per tal d'evitar malentesos. És prudent fer una distinció prèvia abans d'aventurar-nos a afirmar taxativament quin sentit té per a l'investigador qualitatiu la divergència d'interpretacions. Distingirem dos casos:

- **Diversos observadors o analistes han construït o treballen sobre un mateix sistema de categories.** Hi ha consens sobre les definicions de cada una i sobre els segments comportamentals o textuais que els corresponen. O bé el sistema està estandarditzat (com si fos un test), de manera que les categories són les que són.

En aquest cas, fins i tot l'investigador qualitatiu hauria d'admetre la possibilitat i el sentit d'errors **d'interpretació en tant que assignacions errònies d'unitats de registre a categories concretes.**

Un investigador pot veure dos nens rebotant-se per terra abraçats, i pot classificar-ho com a "conflicte agressiu", quan el sistema té prevista, per a avinenteses com aquesta, la categoria "joc violent" (*rough and tumble*). Coses semblants poden passar amb el material verbal o escrit. Una certa frase en llenguatge groller, aplicada per un col·lega a un altre, pot ser classificada per un analista com "agressió verbal" o "insult" quan en realitat, segons les especificacions del sistema, hauria d'haver estat etiquetada com expressió masculista de l'afecte.

En circumstàncies així, hi ha errors d'interpretació perquè la metodologia no admet desviacions respecte de les claus interpretatives estipulades i consensuades prèviament.

- **Cada observador, analista o equip de recerca es construeix el seu propi sistema de categories.** Per tant, cada un d'aquests sistemes establirà una xarxa de relacions, en principi diferents, entre les seves unitats de registre i les seves categories. Encara que coincideixin les primeres, les segones no tenen perquè ser les mateixes.

En aquesta situació és clar que l'atribució de "conflicte agressiu" en comptes de "joc violent", o la "d'insult" en comptes "d'expressió masculista d'afecte", no impliquen necessàriament un error d'interpretació, sinó dues interpretacions diferents a partir de sistemes de classificació i etiquetatge del material també diferents (de moment, deixem de banda l'espinesca qüestió de l'avaluació d'aquestes distintes interpretacions, de com integrar-les).

A la vista del que, aparentment, és el mateix, i assegurada l'absència d'errors elementals com els que abans hem descrit, diferents observadors o analistes poden oferir-ne diferents versions a partir d'itineraris deductius desiguals. Aquesta és una de les apostes claus d'una part, almenys, de la metodologia qualitativa. Tornarem a insistir-hi en parlar de la posició qualitativa enfront de la fiabilitat interobservador.

La investigació qualitativa no sempre considera error les diferents interpretacions d'un fet per part de diferents observadors o analistes.

La posició qualitativa respecte a cada una de les dimensions de fiabilitat

La investigació qualitativa adopta diferents posicions en cada una de les dimensions de fiabilitat, acceptant-ne algunes exigències i refusant-ne d'altres.

■ El punt de vista qualitatiu respecte a la fiabilitat intraobservador (tipus test-retest)

- Aquesta dimensió de la fiabilitat permet moltes lectures possibles, algunes de les quals són acceptables en una perspectiva qualitativa i altres no. És convenient, doncs, com en el tema dels errors d'interpretació, separar clarament les situacions de partida. Ens cenyirem a les dues més importants.
 - **Replicació:** un investigador examina dues o tres vegades un text per tal d'assegurar-se que la seva classificació en categories d'anàlisi, les seves mesures, índexs o inferències són sempre les mateixes. La seva intenció, en conseqüència, és conferir qualitat, donar garantia a les seves dades, en l'eix

intraobservador i al llarg del temps.

El mateix es podria dir d'un observador que buida dues o tres vegades una mateixa gravació en vídeo per confirmar la segona vegada els registres, mesures o interpretacions obtinguts la primera.

Ambdues repeticions del registre s'efectuen **sobre el mateix material** (text o gravació), de manera que es tracta de replicacions.

- **Invariància:** un investigador passa, per exemple, un determinat protocol d'entrevista dues o més vegades a un mateix subjecte, prenent trobar idèntics resultats. O fa escriure un relat dues o més vegades a una persona esperant treure'n, si no el mateix text (cosa que seria absurda), sí almenys valors o perfils iguals o equivalents.

Ara estaríem donant a aquesta repetició el sentit d'una fiabilitat psicomètrica, ja que volem obtenir resultats iguals o equivalents sobre **diferents materials** de registre procedents del mateix subjecte. La informació obtinguda es refereix a valors constants, a trets fixos suposadament allotjats en l'individu, immunes a la variació, que es considera com error aleatori.

Aquest enfocament de la mesura i, en general, de la descripció, ha estat denominat **vaganòtic** i parteix, en certa manera, de principis contraris als que fonamenten la mesura en la seva accepció més coneguda o **idemnòtica**. En efecte, l'enfocament vaganòtic es basa en distribucions estadístiques de variabilitat i, des d'elles, procura trobar valors fixos, com la intel·ligència d'una persona o la sociabilitat, extraversió, etc. Al contrari, l'enfocament idemnòtic arrenca d'un patró fix (el metro, el segon, l'ocurrència) i, valent-se'n, busca la variació dels fenòmens.

Vegeu J. Behar i C. Riba (1993). Segos del Observador y de la Observación. A T. Anguera (Ed.), *Metodología Observacional en la Investigación Psicológica. Vol. 2: Fundamentación* (pp. 15-148). Barcelona: PPU.

Ara bé, seria lícit pensar que una persona o un grup no tenen perquè estar sempre en el mateix estat, ni regir les seves accions per les mateixes regles. Així, dues entrevistes fetes amb el mateix protocol a un mateix subjecte, en dos moments diferents, poden donar perfectament informació diferent, àdhuc si la situació de registre està estandarditzada (el subjecte pot estar un dia animat, ple de confiança en ell mateix i, un altre, desanimat i insegur, per bé que, innegablement, té una estructura de personalitat més o menys estable).

- En resum, la metodologia qualitativa pot admetre i servir-se d'una noció de fiabilitat intraobservador referida a la revisió o reexamen d'un mateix material. L'analista o l'observador volen ser capaços de replicar els resultats trobats en primera instància, com a marca de qualitat de la informació recollida i elaborada.

Per contra, no pot admetre ni altrament li seria útil una noció de fiabilitat intraobservador arrelada en la idea d'invariància del tret de subjectes o grups. Això no prohibeix, és clar, l'ús de tests com a complement de les vies d'informació utilitzades, objectiu diferenciable del de dotar de qualitat a la informació obtinguda. Cada eina de treball té les seves normes de qualitat i el seu "manual" d'ús. I l'investigador, si la fa servir, ha de respectar les normes d'aquest manual.

■ El punt de vista qualitatiu respecte la fiabilitat interobservador: l'efecte Rashomon

- L'investigador qualitatiu tendirà a consentir, àdhuc preferir, les divergències entre observadors que donen, cada un, la seva versió d'una determinada realitat psicològica o social.

Val a dir que aquesta afirmació no s'ha de prendre en termes d'obligació o d'exigència doctrinària. Si els observadors coincideixen, tant de bo; hi deu haver alguna raó perquè sigui així. La mirada crítica de l'investigador qualitatiu furgarà en les circumstàncies que envolten aquest acord.

Si els observadors difereixen, caldrà examinar des de prop el relleu de les divergències. D'antuvi, els errors elementals, intolerables també des del punt de vista qualitatiu, s'hauran de localitzar i esmenar; les versions hauran de ser polides. Si malgrat tot persisteixen les divergències, un projecte científic genuïnament qualitatiu intentarà conjugar les diferents versions, encabint-les i –si pot ser– integrant-les en un quadre metateòric que les faci **compatibles** d'alguna manera.

- Compatibles des d'un punt de vista crític i per damunt de teories o creences particulars –això és el que vol dir metateòric. Per tant, aquesta compatibilitat o possibilitat de conjunció no està renyida amb la heterogeneïtat, ni amb la contradicció entre les distintes visions d'un fenomen; és una compatibilitat que s'estableix, sobretot, en règim de **complementarietat**; la que separa i junta les peces d'un mosaic o les parts d'un collage, una agregació d'elements que, tanmateix, s'integra en una totalitat.
- El científic situat en aquesta perspectiva hauria de saber què ha fet dir a cada observador o intèrpret el que ha

dit, hauria de relacionar cada discurs amb característiques tant del qui el produeix com de les condicions en què ho fa i del tema sobre el qual tracta.

Dèiem que l'únic error sovint mancat de significació en la investigació qualitativa és l'error d'interpretació. Segons el que defensem, no hi haurà errors d'interpretació, sinó diferents lectures o versions d'un fet, causades per mirades diferents i discursos diferents. Podríem arribar a dir que, al contrari que en l'esquema b) de la figura de l'apartat anterior, la condició exigida a la informació obtinguda per dos observadors no serà $m_{11} \cong m_{21}$; $m_{12} \cong m_{22}$, etc., sinó $m_{11} \neq m_{21}$; $m_{12} \neq m_{22}$, i així successivament.

La tasca de l'investigador en cap o del teòric és, precisament, la de teixir el tapís on s'entrellacen tots aquests discursos, on cada un d'ells es col·loca i destaca segons la valoració que mereix; o, potser, la de posar les seves pròpies interpretacions al costat d'altres amb l'esperit que acabem d'exposar.

- En l'àmbit de l'antropologia cultural, àmbit on s'han discutit fins a l'esgotament qüestions com aquestes, alguns autors han denominat aquest ventall de versions o lectures "**efecte Rashomon**".

L'expressió prové de la pel·lícula d'Akira Kurosawa del mateix títol (*Rashomon*, 1950). El seu motor argumental és la multiplicitat de relats que, d'un mateix incident, donen una sèrie de personatges que hi van participar o assistir. Un dels elements que marca més profundament cada un dels relats és l'assignació de rols als personatges participants, el paper que es reserva el narrador i els que atribueix als altres.

La qüestió capital de l'efecte Rashomon és la del valor relatiu que cal atorgar a cada versió. S'han de considerar totes en el mateix pla o nivell d'anàlisi? Tenen la mateixa importància en tant que contribucions científiques? Tenen totes el mateix abast?

Ja hem donat algunes claus per resoldre o, almenys, plantejar correctament aquest problema. Les que falten les lliurarem a partir d'aquí.

■ El punt de vista qualitatiu respecte a la precisió

- Com ja sabem l'investigador qualitatiu ha de ser racional i treballar a partir d'unes regles, que no es poden anar variant segons la llei del mínim esforç o segons els canvis de parer de l'investigador. Són regles, segurament, diferents de les que guien la investigació quantitativa però, tanmateix, són regles. L'investigador qualitatiu "juga" a un altre joc, però en aquest joc tampoc es poden fer trampes. I, per altra banda, no podem descartar que algunes d'aquestes regles siguin comunes a una metodologia o a una altra.

Per això mateix el primer que afirmarem és que la metodologia qualitativa pot aprofitar, sense cap escrúpol, la noció general de precisió. Aquesta precisió va lligada al fet de la mesura; però la investigació qualitativa no té perquè està renyida amb la mesura, sempre que aquesta se subordini a les directrius de l'enfocament, i no a l'inrevés. A més d'això, la precisió es pot vincular igualment a la informació registrada o a les interpretacions concretes.

- Recordem de totes maneres que la precisió s'estableix respecte d'un valor de registre, mesura o interpretació, el qual es pren com a referència. El problema és qui el fixa, com s'estableix aquest valor de referència.

VEGEU TAMBÉ

Podeu veure la informació referent a la precisió que hi ha a la taula del subapartat de l'apartat "Nocions bàsiques sobre fiabilitat com a referència per a la investigació qualitativa" d'aquest mòdul didàctic.

Tocant a aquest punt la investigació qualitativa sol ser coherent i prefereix inequívocament el valor fixat per un expert a valors trobats per mitjans tècnics. Això és especialment cert quan la precisió se centra en interpretacions, més que en mesures o quantificacions. És a dir, la posició qualitativa tendeix a utilitzar arguments, si voleu, d'autoritat; treu més rendiment de la informació subministrada per un expert o un professional veterà que d'un registre o un recompte automàtic.

Aquest, per descomptat, és un tret ben conegut de la posició qualitativa: el diagnòstic d'un clínic que fa més de trenta anys que manté contacte amb una determinada patologia inspirarà tanta o més confiança que el derivat d'un test consagrat; la detecció d'un líder grupal per part d'un observador especialitzat en l'estudi de grups serà tinguda en compte tant o més que els resultats del sociograma corresponent; l'opinió sobre un nen problemàtic que doni un mestre amb experiència serà valorada tant o més que la informació proveïda per la bateria de proves que se li ha administrat, etc.

El límit d'aquesta preferència pels judicis humans ve dictat un cop més pel sentit comú. Quan en comptes d'interpretacions es fan mesures, l'investigador qualitatiu acceptarà els judicis de la màquina com qualsevol altre investigador; preferirà que un programa d'ordinador li compti el nombre de cops que un mot figura en un text, abans

que fer-ho ell.

La investigació qualitativa replica resultats però no busca invariància, accepta en certes condicions la divergència entre observadors i entén la precisió com una aproximació als valors donats per un expert.

La validesa en la investigació qualitativa

- Nocions bàsiques sobre validesa com a referència per a la investigació qualitativa: plantejament general, credibilitat i rellevància
- Nocions bàsiques sobre validesa com a referència per a la investigació qualitativa: la validesa del material elaborat i la validesa del contingut
- La posició qualitativa sobre la validesa

Nocions bàsiques sobre validesa com a referència per a la investigació qualitativa: plantejament general, credibilitat i rellevància

En general, la validesa que pot servir a la investigació qualitativa s'ha d'entendre en clau observacional i semiòtica.

■ Plantejament general

- Com el concepte de fiabilitat, el de validesa admet molts sentits i aplicacions segons la metodologia que l'utilitza. Malgrat que hi ha bones classificacions de la validesa (especialment en l'àrea de la psicometria), aquest és un tema més escàpol a la classificació i a la sistematització. Per això, ens limitarem a precisar aquells límits del concepte dintre dels quals la metodologia qualitativa hi pot trobar un significat, treure'n un rendiment.

Cal tenir present que les idees tradicionals entorn de la validesa estan molt lligades a l'epistemologia positivista, i han estat conreades i desenvolupades en el terreny de la construcció i ús de tests, terreny on han aconseguit la millor definició.

Podeu consultar unes pàgines molt clares sobre aquest punt a Wollcott, H. F. (1994). *Transforming Qualitative Data* (pp. 344-346). Thousand Oaks (Cal.): Sage.

- El marc conceptual de la validesa davant del qual la metodologia qualitativa pot prendre postura delimita una noció predominantment **observacional i semiòtica**.
 - **Observacional** perquè es tracta d'un tipus de validesa útil i adequada al perfil metodològic del treball de camp.
 - **Semiòtica** perquè la validesa que pot interessar a l'investigador qualitatiu és la que jutja l'espai que hi ha entre significant i significat, o sigui, entre un indicador o unitat de registre i els segments comportamentals o textuais concrets als quals apunten; o entre una categoria i els indicadors que li donen contingut; o entre un objecte d'estudi i les categories o variables que el defineixen. Estem parlant, doncs, d'una validesa, sobretot, semàntica.
- Aquests trets, tanmateix, són perfectament compatibles amb altres que se solen atribuir a la validesa. Amb una visió més global podem dir, també, que la validesa avalua l'espai de correspondència entre dos conjunts d'elements –per exemple, com dèiem més amunt, entre les categories abstractes i els indicadors o unitats concrets, entre la categoria "expectativa frustrada" i les unitats de registre o frases que permeten reconèixer-la.

En definitiva la validesa vol ser una avaluació de l'ajustament o qualitat d'una **representació**, del grau en què un objecte d'estudi està ben representat per les variables o categories, les categories pels indicadors o unitats, etc.

Advertiu que totes aquestes formulacions són variants genèriques de la que solen oferir els manuals, amb prou

estreto de mires: que la validesa pretén saber en quin grau mesurem realment les variables que volem mesurar.

- En el nostre terreny, el significat essencial de la validesa es referirà als recorreguts d'interpretació categorial i contextual que hem descrit en un altre lloc. Es preocuparà principalment per les unitats coherentment definides, les classificacions ben acabades, les inferències correctament realitzades, les assignacions de significat acceptables.

VEGEU TAMBÉ

Podeu consultar els subapartats "La interpretació categorial" i "La interpretació contextual" de l'apartat "La interpretació en l'observació no participant qualitativa" del mòdul "Altres tècniques de registre i elaboració d'informació en observació participant i no participant" d'aquesta assignatura.

Mitjançant aquest prisma caldrà distingir nivells i subnivells de validesa en l'elaboració de la informació comportamental, social o textual. **La distinció més immediata és la que separa la validesa vinculada als materials en brut que recull l'investigador d'aquella altra aplicada als diferents estats d'elaboració d'aquest mateix material** (codificació, categorització, mesura, interpretació).

■ Validesa del material en brut: credibilitat i rellevància

- O el que és el mateix: **validesa dels registres narratius recollits (si es tracta d'observació participant o no participant del comportament) o del corpus textual de partida (si es tracta d'estudiar transcripcions o documents)**.

La pregunta clau que ens fem és la següent:

- Es refereix a si aquesta matèria primera sobre la que ha de treballar l'investigador és idònia per a l'objecte d'estudi escollit i els objectius que guien la recerca.
- ← No és refereix a si la mostra de material o la selecció de fonts són suficients o adequats amb vistes a la **generalització**, tema que inexcusablement cal distingir de la validesa i del qual ens ocuparem aviat.

Partint d'aquesta puntualització podem trobar algunes nocions que, posteriorment, ens ajudaran a connectar amb l'enfocament genuïnament qualitatiu de la validesa.

- **Credibilitat del material.** Noció ben adaptada a l'àmbit qualitatiu, atès que la credibilitat no es pot desarrelar dels missatges, del llenguatge (escrit o parlat) o de la comunicació (gestual o verbal). I ja sabem que aquest és el camp on es cultiva la investigació qualitativa.

Alguns autors distingeixen entre **plausibilitat** i **credibilitat**, però a nosaltres no ens interessa aquesta frontera. Si un nen ens diu en una entrevista que els deures se'ls ha emportat un extraterrestre podem pensar que aquesta afirmació, abans que increïble, és no plausible o impossible; ara bé, un investigador qualitatiu no té gaire interès a ser realista; que existeixin o no els extraterrestres és secundari davant de la constatació de les intencions del nen: excusar-se, mentir, enganyar-nos, etc.

En el cas de l'anàlisi de documents, una primera indagació procuraria comprovar si el document és autèntic, si realment procedeix de la font o autor que se suposa.

En segon lloc, caldria avaluar la sinceritat o voluntat d'engany del subjecte. Per bé que, com acabem de veure, l'engany ens interessi tant com la veritat, convé separar-los. G. Allport en un article ja citat distingeix diverses motivacions per expressar-se o per escriure: exhibicionisme, necessitat d'autopromoció, de justificació, alliberament, etc. Algunes garanteixen més la sinceritat; altres alerten més de possibles enganys. En aquest context també és important el destinatari, ja que n'hi ha de més susceptibles de ser enganyats que altres (és més fàcil enganyar un client o un competidor que un familiar).

G. W. Allport (1965). *Letters for Jenny*. London: Harcourt, Brace, Jovanovich.

Quan hi ha informants en l'origen dels registres o textos sobre els quals es treballa, les consideracions adients són semblants. Ja hem comentat que la versió d'un informant depèn del seu emplaçament respecte a la societat o col·lectiu que s'estudia.

Va quedant palès, doncs, que la noció de credibilitat abraça tant la veritat com la mentida, tant la sinceritat com la insinceritat o la hipocresia. Per tant, la investigació qualitativa no està constrenyida a buscar materials sempre creïbles, autèntics, sinó que pot treballar tant amb informació garantida des del punt de vista de la

credibilitat com amb informació sospitosa o clarament enganyosa. Ara, **el que sí és exigible és que, quan hi ha engany, sigui conegut per tal de poder-lo valorar.**

Aquesta qüestió ha estat analitzada per diversos autors. D'engany, n'hi ha de moltes classes: actiu o passiu; per comissió o per omisió; voluntari o involuntari, etc. Quan els fets que configuren el context d'actuació del subjecte li són indiferents, és menys probable l'engany; i viceversa. Quan els fets relatats o verbalitzats són desfavorables a aquest mateix subjecte, llavors podem apostar amb més esperança que són certs.

- **Rellevància o pertinència del material.** En una apreciació neutral i *a priori* qualsevol material és important en ell mateix i, segurament, podríem afegir que qualsevol material és prou rellevant per a **algun** tema o contingut de recerca. Ara bé, la qüestió de la rellevància es planteja d'una altra manera quan els registres seleccionats i recollits o el corpus textual fixat han de servir de base per establir certes relacions explícitament buscades, certes classificacions, o –per descomptat– per confirmar certes hipòtesis.

El registre derivat d'una reunió d'empresa pot no ser significatiu per als objectius del psicòleg que pretén estudiar-lo perquè, el dia en què es va gravar la reunió, faltaven a l'acte dos executius imprescindibles en la dinàmica del grup.

Un conjunt de cartes poden formar un epistolari poc rellevant per a l'estudi de la relació entre dues persones si, en el període estudiat, les cartes en qüestió no es rebien en situació confidencial, sinó que eren obertes i llegides per les secretàries dels destinataris, abans que per ells.

Adoneu-vos, per tant, que la noció de rellevància està lligada a la de representativitat. Però aquest lligam pot ser causa de malentesos.

Representativitat, en aquest context, té a veure amb representacions semàntiques i, en conseqüència, és una de les cares de la validesa, tal com ja hem indicat. Un gest informal d'una persona pot ser representatiu del seu tarannà poc amic de les convencions socials; una expressió de queixa en un diari pot ser representativa de l'estil "victimista" del seu autor o autora. En ambdós casos gest i frase serien rellevants per estudiar el tarannà o les actituds dels subjectes que en són responsables.

→ Així, que un material sigui rellevant perquè és representatiu, significa que correspon al tema d'estudi o al principal nucli d'interès.

← En canvi, en una terminologia força habitual, un material seria representatiu quan els resultats obtinguts es poguessin generalitzar a la població d'on procedeix.

De nou, doncs, hem d'insistir en el perill d'aquesta confusió entre validesa i generalització. El sentit qualitatiu de rellevància encaixaria només en la primera.

Davant del problema de la rellevància no hi ha fórmules màgiques. Sovint el científic ha de barrejar la intuïció amb els indicis que li proporciona la teoria que maneja i la recerca ja realitzada sobre el tema que l'interessa.

Més enllà d'aquestes incerteses hi ha les de localitzar subjectes, fonts o materials que, per anticipat, es considerin més prometedors. No sempre s'aconsegueix el que es vol i, moltes vegades, un s'ha d'accontentar amb el que hi ha, de veritat, a la seva disposició. I una filosofia pràctica és que, si una vegada no s'ha pogut tenir el material òptim, la propera potser es tindrà.

En investigació qualitativa la noció de credibilitat és compatible amb l'ús d'informació enganyosa, i la de rellevància es basa en la representativitat de categories o unitats (no de mostres).

Nocions bàsiques sobre validesa com a referència per a la investigació qualitativa: la validesa del material elaborat i la validesa de contingut

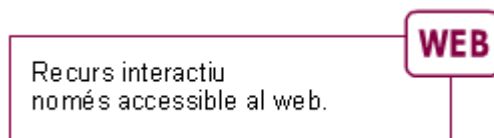
La validesa que garanteix els lligams entre els diferents nivells d'un sistema de categories o de variables qualitatives és una validesa de contingut.

■ Validesa del material elaborat i validesa de contingut

Aquesta validesa jutja l'ajustament semàntic dels diferents nivells d'elaboració del registre concretats en els elements següents:

- Les unitats o segments comportamentals o textuais.
- Els codis o categories que classifiquen aquelles unitats i segments.
- Les inferències o interpretacions que es poden fer a partir de les relacions entre categories o entre aquestes i els contextos d'ocurrència.

- La validesa tal com s'ha presentat en la taula anterior, en qualsevol dels tres nivells d'unitats, categories i interpretacions, és una **validesa de contingut**.

En l'àmbit de la psicometria relacions semblants a les que hi havia entre aquests tres nivells, com les que lliguen els ítems amb l'abstracció teòrica que es vol mesurar, es garanteixen mitjançant una **validesa de constructe**.

La diferència entre aquests dos enfocaments de la validesa és metodològicament capital.

- En la **validesa de constructe** la distància semàntica o inferencial entre el constructe o inobservable teòric i els ítems que, suposadament, en donen informació és enorme. És la distància que hi ha, per exemple, entre respondre "sí" o "no" a la pregunta "Es posa vostè vermell quan entra en una habitació plena de gent?" i la significació del constructe d'extraversió-introversió que es vol mesurar. Primer es crea el constructe genèric relacionat amb la intel·ligència o la personalitat i, després, es busquen els indicadors, ítems o preguntes/respostes que l'han de mesurar d'alguna manera.
- ← En la **validesa de contingut** la distància semàntica entre indicadors i categories, o entre aquestes i l'objecte d'estudi, és molt menor. És la distància que hi ha entre un concepte com "implicació grupal" i les unitats emprades per identificar-la i mesurar-la, unitats com "Intervé en la conversa" (indicador d'una categoria "d'Intervenció") o "Ajuda o col·labora en tasques col·lectives" (indicador d'una categoria de "Col·laboració"). Les coses, doncs, són més clares. És de sentit comú que si una persona col·labora en activitats grupals la seva implicació en el grup, sigui del tipus que sigui, serà més gran que si no ho fa. L'objecte d'estudi no és tan genèric i abstracte, sinó que més aviat està construït *ad hoc* per a la situació investigada. Els lligams entre objecte d'estudi i categories o variables, i entre aquestes i indicadors o unitats, són fermes perquè les relacions d'inclusió de cada nivell amb l'inferior coincideixen amb la seva operacionalització.

Què vol dir això? Que la validesa de la categoria "Col·laboració" vindrà donada per les accions concretes o les frases concretes prèviament classificades sota aquest epígraf ("Ajuda o col·labora en tasques col·lectives", "Ajuda o col·labora en tasques individuals", "S'ofereix com a voluntari", etc.), i no anirà més lluny. "Col·laboració" significarà el que signifiquin els seus indicadors, per dir-ho així, i no podrem fer gaire filosofia sobre els seus possibles sentits. Definim "Col·laboració" per enumeració, mitjançant la llista dels segments verbals o no verbals que se li assignen en un registre.

Aquesta concepció de la validesa no condemna la metodologia qualitativa a un operacionalisme de via estreta. I no ho fa perquè la validesa de contingut s'adiu perfectament amb l'orientació idiogràfica d'estudi de casos que manté la investigació qualitativa. Cada cas concret tal volta utilitzarà una definició particular de les seves categories, adaptada a les necessitats de la situació estudiada. Per tant, com ja hem vist en els subapartats "Errors d'interpretació" i "El punt de vista qualitatiu respecte a la fiabilitat interobservador: l'efecte Rashomon", la universalització dels conceptes no naixerà com una abstracció teòrica, sinó inductivament, a partir de la integració de molts llenguatges d'investigació, cada un d'ells ben afermat en la realitat que analitza.

En molts casos optar per la validesa de contingut és una qüestió de coherència metodològica i de funcionalitat. Si, posem per cas, una empresa vol seleccionar operaris en règim d'aprenentatge i en funció de l'habilitat manual, no convertirà el concepte "Habilitat manual" en un constructe ni passarà un test verbal per detectar i mesurar aquesta capacitat en els candidats a les places de treball. Més aviat es decantarà per fer-los realitzar alguns exercicis directament relacionats amb la feina que han de fer –això sí, estandarditzats– els resultats dels quals tindran validesa de contingut.

- De la mateixa manera que la validesa de contingut té la seva contrapartida psicomètrica en la de constructe, l'acabat estructural i la coherència sintàctica que demanàvem als sistemes de categories correspon a la noció

de **consistència interna** que s'aplica als tests. Cal reconèixer que una part de la investigació qualitativa se serveix sovint d'aquest concepte, mesurat sovint mitjançant l'alpha de Cronbach. Aquest índex garanteix, des del punt de vista de la variabilitat, que la cobertura que el sistema de categories fa de l'objecte d'estudi és complet, no té llacunes o esclertes.

La validesa de contingut té components sintàctics i pragmàtics però, sobretot, semàntics, tant en clau d'interpretació categorial com contextual.

La posició qualitativa sobre la validesa

Un tret distintiu de la investigació qualitativa és la pràctica de la validació èmica, que posa els conceptes de credibilitat, rellevància i validesa de contingut sota una altra llum.

Desenvolupaments específics de la qüestió de la validesa

- **Credibilitat i rellevància.** A aquestes alçades de la nostra exposició hauria d'haver quedat clar que l'enfocament qualitatiu és predominantment relativista, però no anàrquic. Es pot titllar de relativista perquè **no recolza la idea d'una veritat absoluta en l'univers de les interpretacions**, particularment quan es fabriquen amb els materials del llenguatge i la cultura; perquè no defensa l'existència d'un discurs de referència al qual s'han d'acostar tots els altres.

Una conseqüència gens trivial d'aquesta posició és que una possible gran meta de la recerca és la recollida, processament i anàlisi de totes les versions dels fenòmens estudiats, tant de les que semblen més versemblants al científic com de les que ho semblen menys. D'això no es dedueix que aquestes versions es col·loquin totes en el mateix pla interpretatiu i tinguin la mateixa funció en el quadre final que va formant la investigació.

A la vista d'aquesta actitud no ens ha d'estranyar que l'engany, com a tal, preocupi poc a l'investigador qualitatiu, o que el preocupi per raons molt diferents de les que el prohibeixen en una investigació positivista. Ara bé, l'engany ha de ser detectat, simplement perquè se'l pugui classificar com un aspecte més de la intencionalitat del discurs del subjecte, de la relació entre subjecte i investigador, de les diferents maneres de percebre la realitat. Un cop reconegut o sospitat, l'engany pot proveir-nos d'informació més fecunda que la pròpia veritat.

Altres vegades l'engany només és engany vist amb una òptica declaradament objectivista, que no és la qualitativa; és senzillament opinió, i a un científic social l'opinió hauria d'interessar-lo per si mateixa.

Com dèiem en parlar de la diversitat de versions entre observadors, ara la diversitat de versions entre subjectes s'ha d'integrar en un mosaic d'interpretacions la totalitat del qual ofereix sentit.

Així doncs, de la mateixa manera que l'enfocament qualitatiu matisa la idea d'error, també matisa la idea de mentida, reciclant-la en informació aprofitable per a la recerca. En aquest context no hi ha errors o biaixos pròpiament dits. O tal volta podríem parlar, com de vegades fan els etnòlegs, d'una estratègia de diversificació de biaixos que hauria de guiar la selecció d'informants i la recollida de material.

En resum, la qüestió de la credibilitat queda força desvirtuada o, si més no, modificada en l'autèntica investigació qualitativa. En general podríem fer la següent comparació: el científic social que milita en el positivisme és com un jutge que només accepta les evidències i es veu obligat a rebutjar les proves falses; en canvi, l'investigador qualitatiu recull tant proves vertaderes com falses, ja que ambdues li donen informació, directa o indirecta, sobre els significats que els subjectes utilitzen per relacionar-se entre ells i amb el món que els envolta.

- **Rellevància i validesa de contingut**

L'investigador qualitatiu prototípic no atorgarà rellevància, de manera unilateral, als materials als quals té accés. Aquest investigador temptarà el parer de subjectes o informants sobre què és pertinent o important i què no ho és.

No és difícil justificar aquesta actitud. En la recerca psicològica i social una font imprescindible d'informació són els propis subjectes en tant que informants. Sovint són ells els qui ens poden orientar o assabentar de quines situacions, accions o textos mereixen la nostra consideració en relació amb els objectius de la recerca. Per això un metge ens pregunta d'antuvi què ens passa, on ens fa mal; un mestre demana a l'alumne què és el que no entén d'una explicació; un crític d'art interroga a la família del famós pintor difunt per tal de saber quins eren els quadres que ell valorava més...

Pel que fa a la validesa de contingut la posició qualitativa es dibuixa amb traços semblants. L'investigador no es limitarà a fixar pel seu compte els llaços entre objecte d'estudi i categories, entre categories i unitats, sinó que acudirà als coneixements "èmics" del subjectes i informants per tal de dotar de significació el tema i les variables. Sobretot, el procés de validació de les categories passarà per contrastar-les amb els subjectes als quals s'apliquen.

Ja hem entrat en aquesta perspectiva de la validació anteriorment. Àdhuc hem recomanat una lectura on, d'alguna manera, es tracta com validar en perspectiva èmico-ètica les categories d'un estudi psicopedagògic: Coll, C (1981). Algunos problemas planteados por la metodología observacional: niveles de descripción e instrumentos de validación. *Anuario de Psicología*, 24, 111 – 131.

Aquesta validació requerirà, per exemple, que l'investigador demani als mestres implicats en la recerca les seves definicions i valors, i també les seves opinions i crítiques, a fi de perfilar millor les unitats que utilitzarà. O que un clínic indagui què li semblen al pacient les seves interpretacions, el seu diagnòstic, la classificació que ha fet dels símptomes. O que un etnòleg contrasti les descripcions i caracteritzacions dels costums d'una comunitat amb els seus membres. O que un psicòleg industrial que fa recerca ergonòmica obtingui dels treballadors judicis i propostes sobre la classificació de riscos que ha fet, etc.

■ Negociació i validació èmica

Acabem de dir que una de les garanties de les variables o categories de l'investigador qualitatiu són els judicis que en fan els subjectes estudiats. Per tant, els subjectes validen, o contribueixen a validar, les unitats d'anàlisi de l'investigador, i en aquest sentit podríem titllar aquesta validació de "democràtica". L'asimetria de poder absolut que hi ha entre un investigador no qualitatiu i el subjecte que observa, o amb el qual experimenta, queda força contrapesada des del moment en què s'accepta una lliure interacció amb aquest subjecte i la incorporació del seu punt de vista al marc interpretatiu on les dades cobren sentit.

→ Diem, llavors, que l'investigador du a terme una **validació èmica** de les categories i unitats, atès que les ajusta i esmena segons la informació aportada pels subjectes o grups sobre els quals centra l'atenció.

← Fora de l'entorn qualitatiu, la validació sol ser **ètica**, en la mesura que recorre a criteris i tècniques en què no tenen cap participació els individus de la mostra.

VEGEU TAMBÉ

Podeu veure el subapartat "La dimensió interior-exterior o èmic-ètic" de l'apartat "El dilema subjectiu-objectiu o les eleccions tocant al grau de participació de l'observador" del mòdul "Caracterització i marc dels mètodes qualitatis en la investigació psicològica i social" d'aquesta assignatura.

Evidentment, la validació èmica tindrà un paper i un abast diferents segons que l'observador o l'analista es trobin, ells mateixos, en una posició ètica o en una d'èmica a l'inici de la investigació i en relació amb el tema estudiat. L'autèntica validació èmica serà necessària quan l'investigador abordi la recerca des d'una posició ètica, és a dir, quan no formi part de l'entorn social i cultural dels subjectes que investiga i no en conegui els codis expressius, comunicatius, lingüístics; quan no estigui avesat als seus símbols i al seu pensament en general.

Quan es doni la situació contrària, la validació èmica continuarà essent possible, però tindrà una transcendència i un paper menors. Com podeu endevinar, llavors segurament caldrà una validació ètica que, des de fora del sistema estudiat, contribueixi a ajustar i perfilar les unitats d'anàlisi utilitzades.

Tanmateix aquest tarannà democràtic té, innegablement, uns límits. Quins seran, al final, els significats que prevaldran a l'hora de donar contingut definitiu a l'objecte d'estudi o a les categories d'anàlisi? Els del científic –els

dels diferents científics o observadors— o els dels subjectes o informants?

En qualsevol cas és obvi que, llevat de circumstàncies excepcionals, el criteri final que s'aplicarà serà el del científic. Fins i tot en una recerca qualitativa la frontera entre assaig (o opinió) i ciència se situa en relació amb aquest desequilibri: al capdavant és el científic qui mana, qui fa el redactat final de l'article o informe, per bé que hagi tingut en compte tota la informació i tots els punts de vista.

Ara bé, tampoc cal plantejar aquest problema en termes tan abruptes. Una perspectiva que permet abordar-lo de manera sistemàtica i, al mateix temps, suavitzada és la de la **negociació**. La graella d'anàlisi amb què treballarà el científic, les categories que emprarà per a filtrar la informació, el mateix contorn definitiu de l'objecte d'estudi, s'han de contemplar com el fruit d'una negociació i, a la fi, d'un consens. Aquest consens s'estableix entre el científic i el seu equip, per una banda, i entre el científic i l'equip i els subjectes estudiats, per una altra, dibuixant-se un **triangle** de perspectives que examinarem aviat.

La negociació pot ser llarga o es pot pensar que no té fi, ja que una recerca sempre està oberta a la prolongació o ampliació, es va construint perpètuament, si hi ha recursos i ganes. Aquest plantejament es beneficia de la possibilitat de comunicació entre investigador i subjecte, dels ponts d'intersubjectivitat que s'estenen entre ells.

Intersubjectivitat i interobjectivitat són dues cares d'una mateixa moneda. El científic és tan subjectiu com qualsevol humà: el seu avantatge sobre la resta de mortals rau en què sap entrenar la seva subjectivitat, supeditar-la a unes regles —les del mètode, si voleu. Però, mitjançant un contacte prolongat entre els científics i els seus subjectes es produeix una certa osmosi, podent arribar els segons a entendre què volen i què busquen els primers. I si bé no pretenem que llavors els subjectes puguin esdevenir científics, sí que direm que el flux i la qualitat de la informació que donen millorarà i serà més lliure de malentesos.

En aquestes condicions el científic és el director de l'orquestra, no qui toca tots els instruments ni el responsable únic de la versió última de la peça interpretada.

■ ■ ■
L'equilibri entre la validació ètica i l'èmica s'aconsegueix mitjançant la negociació.

La generalització en la investigació qualitativa

- Nocions bàsiques sobre generalització com a referència per a la investigació qualitativa: representativitat, validesa interna i externa
- La posició qualitativa sobre la generalització: màxims i mínims
- La posició qualitativa sobre la generalització: inducció de casos i triangulació
- La posició qualitativa sobre l'aplicació: la investigació-acció

Nocions bàsiques sobre generalització com a referència per a la investigació qualitativa: representativitat, validesa interna i externa

Els conceptes de validesa i generalització tenen punts de connexió, però és important distingir-los metodològicament.

■ Representativitat

- L'abast de generalització d'uns resultats depèn de les **condicions de representació** segons diu Egon Brunswick o, si voleu, de la seva representativitat respecte de la totalitat dels fenòmens als quals es volen aplicar, totalitat que, en llenguatge estadístic, vol dir "població".

Per tant, el concepte de generalització té una subtil relació amb el de validesa i, com ja hem comentat més d'un cop, això fa que sovint es confonguin (de fet veurem que alguns tipus de generalització es retolen com a "validesa"). En tots dos casos es tracta de si un conjunt d'elements representa un altre o pot ser substituït per ell. Però la funció de representació en un i altre cas és diferent:

- Quan es tracta de validesa la meta a assolir és que una noció abstracta, amb contingut teòric o simplement semàntic, tingui plena i justificada correspondència amb instàncies o fets concrets. Una "actitud de menyspreu", per exemple, es pot vincular a mirades de gairell o a un cert tipus de llenguatge insultant o distanciator.
- ← Per contra, quan busquem capacitat de generalització, el desafiament està en què una col·lecció d'elements de la qual prediquem unes propietats i s'extreuen uns resultats sigui realment un subconjunt del conjunt al qual es volen aplicar aquestes propietats o aquests resultats.
- Aquesta diferència es bastant formal i no anul·la les connexions, innegables, entre ambdós conceptes. Tal volta n'hi hauria prou dient el següent:
 - La validesa és bàsicament semàntica i es resol en l'espai de la denotació o la designació; estableix si una cosa significa, es refereix o en mesura una altra.
 - ← En contrapartida, la generalització sempre és de resultats, tant si són qualitius (propietats, classificacions, relacions) com quantitius (mesures, equacions, models matemàtics).

Com suggeríem més amunt, les dues nocions centrals al tema de la generalització són etiquetades com validesa, la qual cosa no contribueix precisament a facilitar-ne la comprensió. Ens referim a les nocions de validesa interna i externa, nocions sobre les quals ja hem parlat però que ara revisarem més a fons

■ Validesa interna i externa, de nou

- Dintre de l'àmbit de la generalització cal distingir també dos aspectes. "Generalitzar" pot significar el següent:
 - Aconseguir sistematitzacions o lleis universals assimilables a la teoria existent o amb valor teòric. Aquest fi té a veure amb la **validesa interna i la capacitat de replicació**.
 - ← Aconseguir que uns resultats siguin aplicables a condicions diferents de les quals van ser obtinguts o bé a la població de referència. **Aquest fi té a veure amb la validesa externa entesa com a validesa d'aplicació**.
- Compreneu de seguida que el nostre marc de referència per a la investigació qualitativa partirà més del segon d'aquests aspectes que del primer. Validesa interna i replicació són termes encunyats en el reialme del mètode experimental i elaborats, sens dubte intel·ligentment, per Donald Campbell i els seus deixebles; però és obvi que ofereixen una utilitat força restringida en l'àrea del treball de camp i de la recerca qualitativa.

Els textos essencials que podeu consultar són els següents:

Campbell, D. T. i Stanley, J. C. (1980). *Diseños experimentales y cuasiexperimentales en la investigación social*. Buenos Aires: Amorrortu [publicació original de 1966].

Cook, T. D. i Campbell, D. T. (1979). *Quasi-Experimentation. Design and Analysis Issues for Field Settings*. Boston: Houghton Mifflin.

Farem un curt recorregut pels nuclis d'aquests conceptes, a tall de recordatori, suposem, per a la majoria de vosaltres.

La **validesa interna** persegueix com a objectiu que les relacions entre variables independents i dependents siguin de veritat les que s'han trobat i no unes altres; és a dir, que les mencionades relacions siguin fermes i no espúries; que estiguin garantides pel disseny de la recerca. Tot i que ens hem referit a relacions en general, aquestes solen materialitzar-se en vincles causa-efecte; però ja hem comentat que aquests no són els únics vincles pels quals s'interessa el científic social.

VEGEU TAMBÉ

Podeu veure el subapartat "Crítica global al positivisme" dins l'apartat "La crítica actual a la quantificació i al positivisme" del mòdul "Caracterització i marc dels mètodes qualitius en la investigació psicològica i social" d'aquesta assignatura.

Expressat així, només, l'objectiu de la validesa interna sembla una mica absurd o esotèric. Un profà de seguida es preguntaria: I per què no ha de ser així? Però es que encara falta afegir una idea capital a les anteriors exigències: i és que la garantia de les relacions entre unes variables seleccionades, excloent-ne d'altres, la proporciona el **control**,

l'eliminació o neutralització de les variables independents que no es desitja que s'introdueixin en els resultats. Si ho fan, són variables estranyes o de confós.

Aleshores ja sabem la raó per la qual es tem que les relacions obtingudes puguin ser diferents que les que semblen ser: si el control és ineficaç alguna variable estranya pot afectar els valors registrats de les variables dependents.

Així, podria passar, posem per cas, que el rendiment d'un subjecte en una prova d'atenció no estigui només en funció del nivell de lluminositat (com creu l'investigador), sinó també del soroll ambiental, atès que aquesta darrera variable, no prevista en principi en l'experiment, s'ha infiltrat en el registre a causa d'una deficient insonorització del laboratori.

Tot plegat, és clar que la noció de validesa interna està íntimament lligada a la de control eficaç de variables i, per tant, a situacions artificials de registre, experimentals. Per consegüent és una noció en principi aliena a la metodologia qualitativa que –com ja sabem– prefereix les situacions naturals de registre i els procediments observacionals.

- Pel que fa a la validesa o capacitat de **replicació** podríem fer afirmacions idèntiques o molt semblants. Si uns resultats han estat obtinguts en unes condicions especificables, en tant que controlades, aleshores seran **reproduïbles** tantes vegades com repetim el registre en condicions iguals a les de la investigació original de referència.

Ara bé, cau pel seu propi pes que una situació serà més reproduïble com més simplificada estigui i com més especificats estiguin els seus trets. Per això, un experiment autèntic, ben realitzat, és en principi reproduïble, és a dir, replicable, ja que el control de les variables excloses fa disminuir el nombre de factors en joc que poden influir sobre el fenomen estudiat. D'aquesta manera, l'exclusió de variables empobreix el fenomen o el context d'ocurrència però, en compensació, el fa més fàcilment repetible, reproduïble o replicable.

En una recerca observacional o qualitativa, en què les condicions de registre admeten menys especificació i el recurs del control a penes és utilitzat, la possibilitat de replicar amb èxit uns resultats és molt menor.

Permeteu-nos un símil operístic. Si posem una escena d'una òpera amb estètica avantgardista, deixant els personatges sols a l'escenari nu, només il·luminat per un focus enmig de la penombra, aquest muntatge serà més fàcilment reproduïble que si el director d'escena opta per un muntatge clàssic, amb mobiliari i attrezzo d'època, vestuari obeint la documentació històrica, llums calculats al detall i nombrosos canvis de decoració. La simplificació és legítima però és una porta oberta a la imitació.

En resum, les nocions de validesa interna i externa no escauen a la investigació qualitativa o hi tenen un paper força secundari, atès que aquesta classe d'investigació no busca generalitzacions universals, teòriques, basades en lleis garantides pel control experimental.

- Aquest judici canvia radicalment si considerem la **validesa externa**. Aquesta noció també està treballada en l'àmbit experimental però, en contrast amb les anteriors, és perfectament compatible amb la metodologia de camp i qualitativa. Aquí, per no allargar gaire la nostra exposició (que apunta en altres direccions), donarem a la validesa externa el sentit de **capacitat d'aplicació** o, senzillament, **aplicabilitat** d'uns resultats en condicions diferents a les que hi havia quan es van obtenir.

Es tracta, doncs, que els resultats que obtinguem amb uns subjectes, en un ambient, en un període, siguin extrapolables a d'altres subjectes, altres ambients, altres períodes. Els primers, com ja hem dit i veurem aviat, són subconjunts dels segons. Amb tot, diem el següent:

VEGEU TAMBÉ

Podeu veure el subapartat "Eixos de generalització" dins l'apartat "La posició qualitativa sobre la generalització: màxims i mínims" d'aquest mòdul didàctic.

Afirmar que la validesa externa és compatible amb la recerca qualitativa no equival a dir que s'hagi de fixar sempre, obligatòriament, l'objectiu de generalitzar, d'extrapolar-ne els resultats; ni que, quan ho fa, les vies per aconseguir-ho siguin les mateixes que en la recerca experimental o quantitativa.

Per tal d'aclarir-ho cal fer distincions en l'interior de la noció de validesa externa d'aplicació, distincions que ens permetran entendre millor les posicions típiques de la investigació qualitativa pel que fa a la generalització.

A la investigació qualitativa li pot ser útil la noció de validesa externa o aplicabilitat d'uns resultats, però no, o molt menys, les de validesa interna i replicació.

La posició qualitativa sobre la generalització: màxims i mínims

La recerca qualitativa té preferències específiques i diferencials a l'hora de generalitzar en els diferents eixos de validesa externa.

Eixos de generalització

Si acostem la lupa al concepte de validesa externa d'aplicació (o aplicabilitat) ens adonarem que, de fet, amaga tres dimensions o eixos diferenciables. Podem parlar de validesa externa d'aplicació:

La sistematització que us presentem a continuació es va presentar originalment com C. Riba (1996). Valor dels diferents perfils metodològics en la recerca, segons l'objecte d'estudi i els objectius de la investigació. Conferència invitada al *Congrés d'Avaluació i Recerca*. Institut Municipal d'Educació de Barcelona. Barcelona.

- **Poblacional.**
- **Ambiental** o ecològica.
- **Temporal.**

En cadascuna, la metodologia qualitativa podrà optar a un màxim o a un mínim (excepte en la temporal) pel que fa a l'abast de la generalització buscada. Presentem aquests tres eixos de forma sistematitzada:

- **La validesa externa poblacional i els estudis idiogràfics**

És la més popular i la més present en els programes d'assignatures de metodologia de les ciències socials. Té com a objectiu **extrapolar els resultats obtinguts en una mostra de subjectes, caracteritzada per unes determinades variables o aspectes, a la població a la qual pertany.**

La mostra, és clar, ha de ser representativa i aquesta representativitat ha d'ajustar el perfil a la distribució de probabilitat de la variable o variables estudiades en la població de referència. Com sabeu, el més corrent és ajustar els valors obtinguts en aquesta mostra a una distribució normal. Però aquí ens concentrarem en l'argument lògic que governa aquesta generalització, i no en les tècniques estadístiques que la poden legitimar.

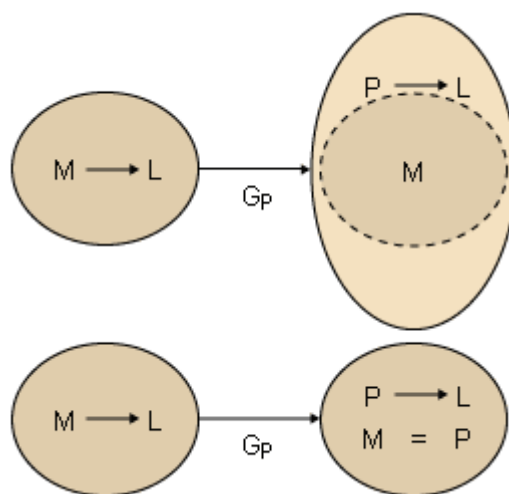
Essencialment, la lògica de l'extrapolació és tan simple com aquesta:

Si tenim una població **P** de subjectes, i una mostra **M** de subjectes, com $M \subset P$, aleshores qualsevol resultat o llei **L** trobada a **M**, $M \rightarrow L$, ha de ser igualment vertader a **P**, $P \rightarrow L$

Fins aquí, res de nou. El que és interessant és el cas $M = P$. Llavors, la mostra amb què treballem és la nostra població, o viceversa; no volem generalitzar més enllà dels subjectes que hem estudiat, de manera que, $M \rightarrow L \Rightarrow P \rightarrow L$. Aquesta possibilitat correspon a la recerca idiogràfica o a l'estudi de casos.

No és cert, com de vegades es diu, que en aquesta mena d'estudis no es vulgui generalitzar; senzillament es fa una generalització mínima o una autoaplicació. Per raons pràctiques un professional pot prescindir d'estendre l'abast de les seves troballes més enllà dels subjectes que li han servit de mostra: la seva classe, el seu grup terapèutic, la secció de la fàbrica amb què ha tingut contacte. Noteu que aquesta limitació atorga valor pràctic, però no teòric, als resultats, ja que aposta per la singularitat i no per la universalitat.

En la figura següent teniu una representació elemental d'aquesta lògica generalitzadora, G_p (generalització poblacional).

La validesa externa poblacional i el cas particular dels estudis idiogràfics

Així, doncs:

La recerca qualitativa se centra sovint en casos.

Això tanca la possibilitat de generalitzacions més potents, més enllà d'aquests mínims? Ja veurem que no és exactament així.

- **La validesa externa ambiental i la validesa ecològica**

Correspon a un tipus de generalització vinculada a les condicions del registre. Té com a objectiu legitimar l'**extrapolació de resultats obtinguts en un escenari ambiental determinat, caracteritzat per les variables o factors que hi actuen, a altres escenaris en què el fenomen estudiat es manifesta.**

Sovint aquesta via de generalització es concreta en aquell cas en què els resultats extrets d'una situació experimental, controlada, es volen aplicar a la situació real o natural, no controlada, en la qual es dona espontàniament el comportament investigat.

La lògica de l'extrapolació seria la següent:

Si tenim una població **N** de factors o variables presents en una situació natural, i una mostra **E** de factors o variables presents en una situació experimental, com $E \subset N$, aleshores qualsevol resultat o llei **L** trobada a **E**, $E \rightarrow L$, ha de ser igualment vertader a **N**, $N \rightarrow L$

Això significa, per exemple, que si un pacient ha deixat de patir fòbia cap als objectes punxeguts en el gabinet del psicoterapeuta, tampoc no la patirà a la cuina de casa seva, al carrer o a la carnisseria on treballa; que si un grup desenvolupa una estratègia de col·laboració en el laboratori de psicologia social, el durà endavant igualment a l'empresa o institució on s'ha d'aplicar realment. Això, si més no, és el que espera l'investigador. Si de veritat es compleix serà perquè **les condicions de registre estan contingudes d'alguna manera en les condicions d'aplicació**.

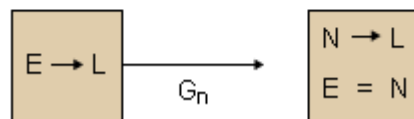
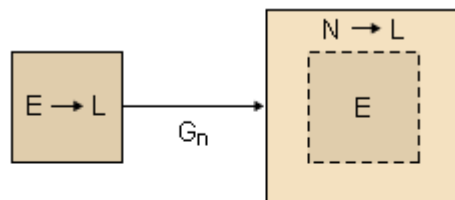
De nou se'ns brinda una possibilitat força interessant en el cas $E = N$, cas en què l'investigador efectua una autoaplicació, és a dir, aplica els resultats obtinguts durant el període de recerca a la mateixa situació on van ser registrats. El mestre investigador, que durant el primer trimestre del curs ha recollit certa informació sobre el seu grup de classe **a l'aula**, utilitzarà aquesta informació, **a la mateixa aula**, a partir del segon trimestre; el terapeuta que ha extret unes dades d'una dinàmica de grup que se celebra en **una certa sala i en unes certes circumstàncies**, les aplicarà després **en aquesta mateixa sala i en aquestes mateixes circumstàncies**.

Advertiu que en aquests exemples també es donaria segurament el cas $M = P$; però convé separar els dos eixos en l'anàlisi.

Una recerca on $E = N$ i les condicions de registre són les d'aplicació posseeix, per antonomàsia, **validesa ecològica**, és a dir, valor d'aplicació pel que fa al conglomerat de factors que generen o regulen el fenomen investigat.

També aquesta restricció de la generalització a uns mínims gaudeix d'utilitat pràctica per al professional o l'investigador aplicat en moltes circumstàncies de recerca, però ofereix escasses possibilitats teòriques, atès que no persegueix cap validesa universal.

En la figura següent hi ha aquesta lògica esbossada, simbolitzada per G_n (generalització natural o ambiental).

La validesa externa ambiental i la validesa ecològica

Així, doncs:

La recerca qualitativa sovint té un compromís amb la validesa ecològica.

Això no vol dir que hi quedi limitada. Com veurem, pot treure partit d'altres estratègies de generalització per tal d'anar més enllà dels seus plantejaments nuclears.

- **La validesa externa temporal**

Aquesta faceta de la validesa com a generalització garanteix la possibilitat d'extrapolar els resultats obtinguts en una recerca fora del període de registre, cap al passat o cap al futur.

Si els resultats es poden aplicar a fets semblants del passat, posseiran validesa **retrospectiva**; si es poden aplicar a fets semblants del futur, validesa **prospectiva** o **predictiva**. Aquesta darrera validesa es materialitza en la idea de curació o d'efectes permanents en clínica: el que vol un terapeuta és que la curació del seu pacient sigui definitiva i que el seu estat, un cop donat d'alta, es perllongui dos anys, tres anys... sempre. També valdrien en aquest context exemples educatius: un mestre, un instructor, un entrenador, pretenen que allò que han assimilat els alumnes, com a habilitat o com a coneixement, ho mantinguin més enllà del període d'instrucció.

Si els resultats es poden sintetitzar en una funció matemàtica lineal, corba, etc., tant la validesa retrospectiva com la predictiva són fàcilment comprovables a partir dels valors que pren l'equació amb relació a la variable temps.

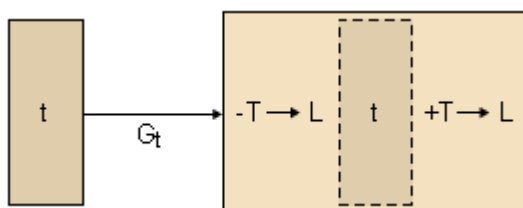
Per contra, si la predicció es referís, no al simple fet de preveure i encertar uns resultats a partir d'una llei o regularitat, sinó al de poder trobar de nou aquesta llei o regularitat en una altra investigació futura, aleshores estaríem vorejant el concepte de validesa de replicació amb el qual de vegades es confon la validesa temporal.

En termes lògics:

Si tenim una població T de punts temporals que emmarquen el període de generalització, i una mostra t de punts temporals coincidents amb el període de registre, com $t \subseteq T$, aleshores qualsevol resultat o llei L trobada a t , $t \rightarrow L$, ha de ser igualment vertader a T , $T \rightarrow L$

A diferència dels dos eixos de generalització anteriors la validesa externa temporal no admet el cas singular $t = T$. Aquest s'hauria d'entendre com aquella recerca en què l'investigador només volgués generalitzar els resultats a les mateixes sessions o períodes en què es van generar i recollir. Això a penes té sentit i és molt poc amortitzable des de qualsevol punt de vista que es miri.

En la figura següent us hem representat la lògica d'aquesta generalització simbolitzada per G_t (generalització temporal).

La validesa externa temporal

En conseqüència, la posició qualitativa en relació amb la validesa externa temporal no és tan singular, ni tan específica, com respecte a la poblacional o l'ambiental. L'interessa, com a qualsevol altre tipus de recerca, traslladar el valor dels resultats cap al passat o cap al futur. Malgrat tot té, probablement, una actitud més escèptica o matisada pel que fa a l'èxit o literalitat d'una predicció. En contrapartida:

La recerca qualitativa té molt assumida la necessitat de seguiments i d'investigacions longitudinals.

■ L'estudi de casos

- **Un cas és un especial conjunt de circumstàncies, de condicions, de fets, que concreten una determinada situació i una sèrie de possibles línies de desenvolupament.**

Nosaltres entendrem sintèticament com a casos les recerques en què s'estipula que $M = P$ i $E = N$ en el sentit que acabem d'establir, és a dir, idiogràfic i ecològic.

Al seu torn, aquest sentit assignat implica que 1) s'estudia una unitat de mostra, individu, parella, grup, comunitat, a diferents escales; 2) que les condicions de registre són iguals o molt semblants a les d'aplicació.

Com refusem la possibilitat $t = T$, aquesta opció de recerca es decantarà gairebé sempre pel seguiment en el

temps dels seus subjectes.

Finalment direm que, gràcies a la petitesa de la mostra, l'investigador hi pot furgar en profunditat o en els subjectes que la componen. L'estudi de casos indaga moltes coses en pocs subjectes o unitats de mostra; la recerca nomotètica, generalista, indaga poques coses en molts subjectes.

-
- El seguiment d'un nen dislèxic al llarg de l'escolarització, en els diferents contextos educatius en què participa, és un estudi de cas.
 - La caracterització a fons d'una família conflictiva en l'escenari de l'escala o el barri on viu, al llarg de mesos o anys, és un estudi de cas.
 - L'anàlisi de l'evolució de les relacions grupals en un equip de futbol durant un any de competició, és un estudi de cas.
 - L'estudi de la transformació d'un petit poble pirinenc, des dels anys de despoblament fins a l'actual revifament demogràfic gràcies al turisme, és un estudi de cas.
 - Etc.

Noteu que un equip de futbol i –encara més– un poble sencer són conjunts d'individus; però ja hem fet constar que l'estudi d'un cas no sempre es concentra en un sol subjecte, sinó que ho pot fer en més d'un, sempre que el conjunt constitueixi una unitat de mostra. En els exemples anteriors s'estudia l'equip i el poble, no els individus que els integren, un a un.

- Si bé és cert que la investigació qualitativa està molt abocada a l'estudi de casos, d'això no s'ha de concloure que tot estudi de casos sigui qualitatiu. Un cas amb vocació qualitativa presentarà, a més dels trets nuclears ja citats, aquests altres trets identificadors:
 - El cas s'entén com a **singularitat**; té valor científic per ell mateix al marge que, en el futur, es pugui comparar amb altres o integrar al costat d'altres (de vegades s'ha distingit, sobre aquesta base, entre casos intrínsecs, casos instrumentals i casos "col·lectius").
 - El cas indubtablement s'analitza però, sobretot, demana una **comprensió sintètica**, holística o global, soldada al context.
 - La relació del científic amb el subjecte serà de tipus participatiu, en situació d'**observació participant**, i admetrà la lliure interacció entre tots dos.
 - El científic no es conformarà en adoptar una actitud contemplativa, centrada només en l'obtenció d'informació, sinó que –si cal– efectuarà **intervencions** al marge de la recollida de dades.
 - En relació amb els dos punts precedents, **els rols de l'investigador seran diversos**: professor, protector, camarada, amic, biògraf, etc.

Un treball exemplar en aquest terreny és l'estudi que va realitzar H. F. Wolcott sobre el director d'una escola americana durant dos anys. L'observació participant comportava la convivència amb el director diversos dies a la setmana, tant a l'escola, com a casa, a l'església, durant les gestions al carrer, etc.

H. F. Wolcott va fer sobretot un registre de camp, de caire etnogràfic, tant de les accions observades com de les frases escoltades en converses a les quals assistia.

A més, va realitzar entrevistes amb la resta del personal docent.

També va convèncer el director que anotés els problemes més recurrents amb què s'havia d'enfrontar.

Fins va utilitzar tècniques d'observació sistemàtica aplicades a situacions d'interacció social en les quals intervenia el director.

Veurem en el subapartat "Triangulació" de l'apartat "La posició qualitativa sobre la generalització: inducció de casos i triangulació" d'aquest mòdul didàctic que aquesta diversificació i integració de mètodes correspon al concepte de triangulació.

Aquest estudi va oferir un gran rendiment. Entre els resultats més engrescadors hi ha, en el vessant més descriptiu, un inventari de les demandes fetes, dia a dia, al director, classificades i relacionades amb persones i situacions; i en el vessant més interpretatiu, una valoració –negativa– de les estratègies del director per tal de posar ordre i avaluar els professors del centre. Aquest tràmit, a causa de la inseguretat del personatge, el segregava del grup, li generava estrès i enraria el clima social.

Vegeu H. F. Wollcott (1973). *The Man in the Principal's Office*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Teniu informació complementària sobre l'estudi de casos als webs següents:

<http://www.brookes.ac.uk/schools/social/psych/7701/> (hi veureu una sèrie d'entrades codificades i si, d'aquestes, feu clic a 7701I2.html, us apareixerà un resum titulat "Psychology and its methods" que conté, com a punt 3, "Case Studies").

<http://www.mapnp.org/library/research/research.htm> (us interessa l'entrada "Method: Case Study Design").

La recerca qualitativa està orientada cap a l'estudi de casos i la cerca de validesa ecològica, i tendeix a efectuar seguiments en el temps dels seus subjectes i materials de recerca.

La posició qualitativa sobre la generalització: inducció de casos i triangulació

Malgrat que la investigació qualitativa sol centrar-se en casos, pot generalitzar els resultats de maneres diferents.

■ La inducció de casos o generalització en mosaic

- Com ja hem advertit, la investigació qualitativa no resta tancada en l'estudi de casos, ni limitada a generalitzacions mínimes. Aquestes generalitzacions solen ser les opcions particulars de l'investigador. Ara bé, la ciència és una activitat social i cultural, de manera que a partir de les recerques particulars el col·lectiu d'investigadors, o un mateix investigador en fases successives, poden arribar a generalitzacions en el sentit que normalment rep aquest terme.

Tanmateix, les vies per les quals es realitza una generalització qualitativa "de màxims" són força diferents de les que utilitza la investigació quantitativa.

En tot cas, un cop fetes aquestes generalitzacions de la manera que de seguida explicarem, les dades qualitatives sí que poden arribar a universalitzar-se i generar teoria.

Vegeu-ne un exemple. J. A. Smith ha extret conclusions substancials per a una teoria de la identitat i de la construcció i reconstrucció de la pròpia imatge estudiant casos de dones en el moment de la transició a la maternitat.

J. A. Smith (1998). *Developing Theory from Case Studies: Self-reconstruction and the Transition to Motherhood*. A N. Hayes (Ed.), *Doing Qualitative Analysis in Psychology* (pp. 187-200). Hove (East Sussex (UK): Psychology Press.

- **La metodologia quantitativa i nomotètica fa generalitzacions directes**, en el terreny de la validesa externa poblacional, i **generalitzacions per la simplificació de les condicions de registre**, en el terreny de la validesa externa ambiental.

VEGEU TAMBÉ

Podeu veure els subapartats "La validesa externa poblacional i els estudis idiogràfics" i "La validesa externa ambiental i la validesa ecològica" dins l'apartat "La posició qualitativa sobre la generalització: màxims i mínims" d'aquest mòdul didàctic.

- Una **generalització directa** és la que es fa des d'una mostra representativa de subjectes a la població a la qual pertanyen, dintre d'una determinada distribució de probabilitat de les variables mesurades. Els resultats obtinguts seran generalitzables a qualsevol individu amb trets iguals als de la mostra original.
- Una generalització per **simplificació de les condicions del registre** és la que s'assoleix gràcies a l'exclusió de moltes variables o factors, ambientals o de mostra, que podrien haver influït en els fenòmens contemplats i en els seus valors. Per tant, com ja us hem recordat més amunt, s'assoleix de fet gràcies al control. Els resultats obtinguts seran generalitzables a qualsevol unitat d'entorn igual, pel que fa a les variables rellevants, que la unitat d'on van sortir les dades.

- **La metodologia qualitativa i idiogràfica**

→ Prescindeix habitualment de generalitzacions directes i de simplificacions de la situació de registre.

← En contrapartida, efectua **generalitzacions en mosaic** o practica la **inducció de casos**.

Ambdues tàctiques són si fa no fa el mateix i consisteixen essencialment en el següent:

- Escollir un conjunt de casos, seleccionats a partir del seu caràcter **típic** en relació amb els objectius de la recerca. Aquests casos no seran simplificacions, sinó que presentaran una certa riquesa de característiques combinades.
- Estudiar-los sincrònicament (si es disposa d'un nombrós equip d'observadors) o al llarg del temps (si un o pocs investigadors s'han de fer càrrec de cobrir tots els casos previstos, que no podran ser molts), o de les dues maneres. El protocol d'estudi serà, per descomptat, sempre el mateix.
- Integrar els resultats en un model, de forma tabular o "en mosaic". El contorn o motllo d'aquest model ve dibuixat per la teoria en què es basa la recerca i les caselles particulars corresponen als resultats de cada cas.

Es tracta, doncs, d'una tàctica inductiva comparable a la resolució progressiva d'un trencaclosques. Les peces d'aquest trencaclosques serien les caselles o casos, mentre que el dibuix final estaria prefigurats per la teoria i les hipòtesis de treball. Un cas aïllat difícilment pot crear teoria; una constel·lació de molts casos combinats sistemàticament sí que ho pot fer, sobre el rerefons de les hipòtesis de l'investigador o de la teoria ja existent.

Suposem que volem fer un estudi de l'impacte del treball de la dona sobre el clima familiar en una comarca que s'ha industrialitzat en els darrers deu anys. Es desitja fer un estudi de casos per tal de penetrar cada univers familiar però, per altra banda, no es vol renunciar a la generalització.

S'escolliria una col·lecció de casos emblemàtics des del punt de vista dels interessos provisionals de la investigació (aquests interessos, certament, són provisionals ja que es poden reorientar al llarg de la recerca). Diguem que, en aquest exemple, seria important el tipus d'entorn demogràfic i social i la composició familiar. Concretant aquests interessos, es considerarien com factors rellevants **la grandària de la població de residència, la classe d'horari laboral i el nombre de fills**. Cap dels membres de la parella podria estar en atur.

Aleshores tindríem una planificació expressable en forma de taula:

		Parella sense fills	Parella amb 1 fill	Parella amb 2 fills	Parella amb 3 o més fills
Zones rurals	Horari mòbil	Cas 1	Cas 2	Cas 3	Cas 4
	Horari fix	Cas 5	Cas 6	Cas 7	Cas 8
Pobles petits	Horari mòbil	Cas 9	Cas 10	Cas 11	Cas 12
	Horari fix	Cas 13	Cas 14	Cas 15	Cas 16
Pobles grans: centre	Horari mòbil	Cas 17	Cas 18	Cas 19	Cas 20
	Horari fix	Cas 21	Cas 22	Cas 23	Cas 24
Pobles grans: suburbis	Horari mòbil	Cas 25	Cas 26	Cas 27	Cas 28
	Horari fix	Cas 29	Cas 30	Cas 31	Cas 32

Caldria estudiar trenta-dos casos o mostres designades *ad hoc*. Cada casella **representaria** una família amb una particular combinació de trets significatius per a la recerca en marxa. L'ordre amb què fossin abordats els casos no tindria gaire importància. No es tractaria, evidentment, d'un mostratge estratificat o semblant, sinó d'una **selecció de tipus a partir de criteris prefixats**. Més enllà d'aquests criteris, segurament, cada família presentaria altres trets, que no es controlarien, sinó que passarien a enriquir el paisatge obtingut al final.

Certament, entre casella i casella (entre cas i cas) podrien aparèixer esclatxes o forats que potser no apareixerien en una generalització directa. En compensació, però, la profunditat amb què es descriuria i interpretaria cada cas seria, com ja hem indicat, molt més gran, i és en el relleu que cada cas adquiriria, gràcies a la seva singularitat, on es completarien els aspectes no previstos per la planificació tabular.

Finalment, una generalització d'aquesta mena es podria prolongar amb altres de semblants. En aquest exemple l'estudi sobre la comarca recentment industrialitzada podria ser ampliat i completat amb altres recerques sobre comarques de característiques iguals o oposades.

■ La triangulació

- L'esforç de generalització que acabem d'explicar exigeix una acumulació ordenada de casos. Una altra direcció de generalització és l'anomenada triangulació. Aquesta podríem dir que treballa des de dins del cas cap enfora, dilatant-lo, donant-li més extensió o fins i tot transcendent-lo per tal d'enllaçar-lo amb altres trajectòries de recerca.

El terme *triangulació* neix d'un símil topogràfic. Com altres conceptes revisats en aquesta darrera part de la nostra exposició, el concepte ha estat desenvolupat per D. T. Campbell, malgrat que n'és anterior. No obstant això, com es podria esperar en tractar-se d'un autor compromès amb el pensament positivista, la seva formulació original no fa gaire servei a la investigació qualitativa.

VEGEU TAMBÉ

Podem veure el subapartat "Validesa interna i externa" dins l'apartat "Nocions bàsiques sobre generalització com a referència per a la investigació qualitativa: representativitat, validesa interna i externa" d'aquest mòdul didàctic.

Efectivament, en una primera aproximació, la triangulació és una tàctica global que segueix el simple principi de la multiplicació de mitjans per assolir un fi. En el món de les ciències socials, on les eines de treball del científic sovint s'han de jutjar precàries, la triangulació consistiria en l'aplicació de registres i mesures diverses i heterogènies, però relacionats amb la teoria que enquadra la recerca. Ara bé, la formulació inicial tenia sobretot valor psicomètric; el que pretenia en realitat era cobrir amb múltiples indicadors l'àrea conceptual d'un constructe hipotètic. Es confiava que diferents mesures, preses des de diferents punts de vista metodològics, o amb diferents tècniques, coincidissin, i en aquesta zona de coincidència validessin la construcció teòrica.

És famosa la proposta de D.T. Campbell i D. W. Fiske d'una matriu multitret i multimètode on es puguin encabir i acomodar les dades obtingudes mitjançant diverses aproximacions quant a procediment i mesura. Aquest ventall d'aproximacions –es diu– assegura la **validesa convergent** dels resultats.

D. T. Campbell i D. W. Fiske (1959). Convergent and Discriminant Validation by the Multitrait-Multimethod Matrix. *Psychological Bulletin*, 56, 81-105.

- Tanmateix ja hem remarcat que la investigació qualitativa no s'interessa habitualment per la validesa de constructe, sinó per la de contingut. Per una altra banda, cal reconèixer que la idea de multiplicació de mètodes i de punts de vista és atractiva per a l'investigador qualitatiu. De fet, ja hem anat introduint aquesta qüestió en aquest darrer mòdul. Així, hem insistit en què les aportacions de **diferents observadors** es poden integrar en un marc teòric ampli; que els propis coneixements i opinions dels **diferents subjectes** es poden incorporar al discurs científic; que **diferents tipus d'observació, àdhuc l'experimentació**, caben en un projecte de recerca, agafant, de cada un, el més aprofitable amb vistes als objectius marcats.

La triangulació, doncs, pot entendre's de dues maneres:

- Com una tàctica adreçada a la racionalització i sistematització d'aproximacions ètiques, positivistes, al material d'estudi.
- ← Com un recurs per tal d'aprofundir i potenciar els recursos ètics i crítics de la investigació qualitativa.

Podem il·lustrar aquesta diferència amb una analogia física.

- Suposem que estem intentant localitzar l'origen d'un senyal de ràdio. Per aconseguir-ho necessitem dues antenes mòbils i direccionals que, un cop orientades, acabin rebent plenament el senyal. La direcció de procedència de cada senyal es registrarà i la intersecció de les projeccions des de cada receptor localitzarà la font d'ones en l'espai.

Amb tot, el procediment millorarà i la localització serà més precisa i fàcil si augmentem el nombre d'unitats de detecció, a fi de "tapar" la proporció d'error atribuïble a cada unitat.

En qualsevol cas, és clar que la "triangulació", o sigui, la multiplicació de mitjans de detecció i localització, serveix per a millorar la qualitat del registre o la mesura, **en el sentit de concentrar-la en un valor únic, reduint l'error**.

- ← En la investigació qualitativa el propòsit de la triangulació no sol ser aquest, sinó quasi el contrari. Més aviat té a veure amb **la construcció d'una xarxa de connexions que amplien la perspectiva de l'investigador en la multiplicitat i permeten contemplar agregats –o millor, integrats– els diferents registres, mesures o interpretacions**.

A diferència de la generalització en mosaic, la triangulació qualitativa no comporta encaixar casos sencers en un puzzle que és el seu motlle teòric, sinó que suposa vincular informes d'observadors, resultats obtinguts amb mètodes distints, mesures de diversos tipus, etc., dintre del mateix cas o lligant casos entre ells.

És clar que aquest interès prioritari per desplegar el ventall de valors i perspectives sobre un fenomen o tema de recerca no nega la utilitat de conèixer el punt d'intersecció de tots ells, que és l'interès predominant de l'altre estil de triangulació. No oblidem que la recerca qualitativa busca tant la part comuna o semblant dels fenòmens com les diferències. Però en cap cas es limita a la primera d'aquestes dues possibilitats.

W. D. Crano (1981). "Triangulation and Cross-Cultural Research". A M. B. Brewer, B. E. Collins (Eds.), *Scientific Inquiry and the Social Sciences* (pp. 317-344). San Francisco: Josey-Bass.

- Donarem ara un pas més per tal d'explorar les possibilitats de la triangulació en les ciències socials i del comportament i concretar, també, les línies que segueix generalment.

El panorama d'itineraris de triangulació que presentem a continuació ha estat pintat bàsicament per N. K. Denzin, tot i que nosaltres ens servim igualment d'altres fonts. Vegeu N. K. Denzin (1970). *The Research Act in Sociology: A Theoretical Introduction to Sociological Method*. London: Butterworth.

Podem triangular:

- **Temps:** combinant estratègies de seguiment o longitudinals amb altres de seqüencials o transversals, en un estil de recerca força conreat per la psicologia evolutiva i educativa.
- **Espai/situacions:** repetint la recerca amb la mateixa mostra o subjectes en diferents situacions (per exemple, feina, escola, família, lleure, etc.), societats o cultures.
- **Nivells d'anàlisi:** integrant la informació procedent de nivells més moleculars amb la manifesta en nivells més molars (per exemple, servir-se de dades sobre expressió facial al costat de dades sobre accions o desplaçaments sobre el terreny; o, tractant-se de textos, treballar amb mots i amb paràgrafs);
- **Observadors:** hem al·ludit reiteradament a aquesta opció. Les aportacions de diferents observadors poden servir per a establir acords entre ells o per traçar el perímetre del seu desacord, treballant en el segon cas sobre l'àrea així definida.

Aquesta via de triangulació cobra el màxim sentit qualitatiu quan encadena versions ètiques (dels científics) amb èmiques (dels subjectes o grups sota estudi) (així, en una investigació sobre el fracàs escolar en un centre podem articular informació procedent del director, dels professors, dels pares, dels inspectors i –per què no– dels mateixos alumnes, amb la informació obtinguda directament per l'observador o observadors encarregats de la recerca).

- **Mètodes:** és potser la columna vertebral de la triangulació. En la seva accepció més corrent consisteix en emprar diferents mètodes o tècniques sobre el mateix objecte d'estudi (no en repetir l'aplicació d'un sol mètode en diverses ocasions, procediment que estaria més a prop de la fiabilitat o la replicació).

La triangulació de mètodes es pot concretar en diverses fases de les operacions de recerca:

- **Dades o registres:** aprofita informació procedent de diferents fonts o diverses classes de material (documents, transcripcions, gravacions, etc.).
- **Mesures:** se serveix de diferents tipus de mesures o índexs per obtenir un retrat més complet del fenomen investigat (per exemple, freqüència i temps, en registres comportamentals; o mesures psicomètriques i mesures físiques).
- **Mètodes** pròpiament dits: conjuga diferents opcions metodològiques com l'observació participant, la no participant (directa o indirecta) o diferents dissenys d'experimentació en un mateix projecte de recerca. També es pot referir a la utilització combinada de diverses tècniques d'anàlisi (anàlisi de contingut intra i extratextual, diferents aproximacions estadístiques).

L'esforç que requereix aquesta triangulació queda compensada pels guanys obtinguts quant a capacitat de generalització. Així, en el cas d'aplicar conjugadament metodologia observacional i experimental, una part dels resultats aportarà validesa interna i capacitat de replicació i, l'altra, validesa externa i ecològica .

- **Teories:** triangulació sovint associada a la multiplicitat d'observadors o de mètodes. Com ja hem dit en un altre lloc, la integració de diferents punts de vista exigeix una posició metateòrica des de la qual sigui factible realitzar-la. L'investigador que coordina una recerca diversificada d'aquesta manera ha de col·locar-se en una posició més "elevada" que la de la teoria particular en què es troba còmode.

En qualsevol cas, en un camp com el de les ciències socials on la unificació teòrica està pendent o no és possible, l'arranjament de teories distintes, sovint clarament complementàries, en un quadre metateòric, és gairebé un deure ineludible (per exemple, en un estudi sobre patrons de criança podrien tractar d'integrar-se, sobre un fons de compatibilitats, aproximacions etològiques, antropològiques, psicoanalítiques, pediàtriques, etc.).

Imagineu que un departament d'universitat és contractat per fer un estudi de riscos laborals en una fàbrica química. Els objectius finals són a) dur a terme una avaluació dels danys possibles en el curs del funcionament normal de la fàbrica; b) el mateix en el cas de fuites o avaries; c) proposar solucions preventives o *a posteriori*.

En entorns d'aquesta mena és important avaluar no solament els riscos objectius, físics, sinó també els psicològics i la percepció que les diferents víctimes potencials tenen del perill. Tampoc no es poden oblidar els interessos al voltant de producció i costos.

A la vista de tot això, descriuiu un possible procés de triangulació per a aquesta recerca. Especifiqueu:

- Mostres de grups o classes de subjectes que es podrien triangular.
- Mètodes o tècniques.
- Fonts d'informació.
- Situacions.

Desenvolpeu amb algun detall aquestes quatre línies de triangulació, concretant-les.

Només cal que seguiu les orientacions que se us han donat en l'exposició prèvia. Per exemple, tocant a les mesures, podríeu passar qüestionaris, escales d'estimació o apuntar freqüències d'actituds, postures o expressions mentre es manipula una vàlvula o es passa per davant d'un contenidor de material tòxic. Tracteu de donar un contingut semblant a les vostres respostes.

No oblideu tampoc que us heu de situar, valent-vos dels vostres coneixements, de la vostra imaginació o de la vostra cultura general, en el món d'una fàbrica, tenint presents tots els factors que, en un entorn d'aquesta mena, us poden donar informació sobre el que us interessa. És important avaluar no solament els riscos objectius, físics, sinó també els psicològics i la percepció que les diferents víctimes potencials tenen del perill.

Les tàctiques de generalització de la investigació qualitativa són, principalment, la inducció de casos i els processos de triangulació.

La posició qualitativa sobre l'aplicació: la investigació-acció

La investigació-acció articula i executa al mateix temps les fases de recerca i d'aplicació, intentant conèixer la realitat a la vegada que la transforma.

- Les diferents estratègies de generalització típicament qualitatives que hem anat esgranant tenien una característica comuna: en totes hi havia una clara separació implícita entre les fases següents:

1. La fase de recerca.
2. La fase d'aplicació.

Volem dir que, fos quina fos la tàctica concreta seguida, una cosa era l'obtenció de dades, en condicions i per procediments determinats, i una altra, *a posteriori*, l'aplicació de la informació obtinguda a situacions diferents de les de la recerca.

Això fins i tot era cert quan es duia a terme una generalització mínima o autoaplicació, és a dir, quan l'investigador aplicava les seves conclusions a la mateixa situació o mostra amb què havia treballat en l'etapa de registre ja que, també en aquest cas, hi havia un desfasament temporal entre aquesta etapa de registre i la del posterior aprofitament dels coneixements adquirits.

- Doncs bé, **la investigació-acció és una modalitat de recerca qualitativa en què aquesta separació entre recerca i aplicació desapareix en bona part.** Les dues fases es fan articulades i al mateix temps.

La investigació es concep no solament com una activitat d'obtenció i anàlisi de la informació, sinó també de canvi o transformació del món en què es desenvolupa i al qual intenta estudiar.

El científic o professional investiga mentre incideix en allò que investiga, o aprofita una situació d'intervenció comportamental o social per investigar.

- Certament, aquesta caracterització que acabem de fer es podria reconèixer en moltes investigacions de camp (sovint contra la voluntat dels científics, que veurien en aquesta dualitat recerca/aplicació el perill de biaixos). Però, en el cas de la investigació-acció, l'articulació entre recerca i transformació de la realitat és assumida i explícita.

Per descomptat, aquesta potencialitat de la recerca que permet induir efectes durant el seu curs no prohibeix que, amb posterioritat, en pugui induir d'altres o pugui ser amortitzada amb un fi idèntic per altres investigadors o equips d'investigació.

- Una investigació plantejada d'aquesta manera s'ha de canalitzar mitjançant l'**observació participant**. Difícilment es podria recollir informació i influir sobre la gent de la qual s'obté sense la seva implicació o participació. Per això sovint la investigació-acció es titlla de **participativa o en col·laboració**.

De fet, la investigació-acció s'entén sovint com la investigació qualitativa per excel·lència, la que juga més fort sobre els principis bàsics que la sostenen. En efecte, aquest tipus de recerca no té únicament una orientació participant sinó profundament èmica; és en la modalitat de recerca qualitativa on la polaritat científic-subjecte esdevé més diluïda.

Per últim, la investigació-acció té una vocació eminentment crítica. Això no podria ser d'una altra manera atès que es posa com a finalitat essencial la d'aconseguir canvis a partir del diagnòstic de problemes, i no la interpretació purament teòrica dels fenòmens.

- Jutgeu vosaltres mateixos sobre aquest extracte i adaptació d'un text d'Elliott, un dels capdavanters de la investigació-acció en el camp educatiu.

Característiques de la investigació-acció, centrada en el professorat, a l'escola

Extret de J. Elliott, (1990). *La investigación-acción en educación*. Madrid: Morata (l'original del text adaptat és a les pàgines 24 – 26).

- La investigació-acció a l'escola analitza les accions i situacions experimentades pels professors en tant que 1) són inacceptables i demanen solució; 2) són susceptibles de canvi; 3) requereixen una resposta pràctica.
- La investigació-acció persegueix una comprensió en profunditat, per part del professor, del problema tractat. Adopta una postura exploratòria i a l'expectativa de l'evolució que experimenti la percepció d'aquest mateix professor. (Això, afegim nosaltres, implica inevitablement la negociació o el diàleg amb els subjectes –els professors en aquest cas).
- La investigació-acció suspèn qualsevol actuació fins que el problema no s'hagi entès en profunditat (i consensuat, afegim nosaltres).
- La investigació-acció fa una descripció observacional dels fets que interessen, descripció anomenada "guió" i que dona la seva configuració particular al cas que s'estudia.
- La investigació-acció interpreta el que ocorre des del punt de vista dels qui ho experimenten i dels qui mantenen relacions en el si del problema: el director amb els professors, els professors amb els alumnes, etc. **Els problemes esdevenen intel·ligibles quan s'associen als significats subjectius que els participants els hi adscriuen** (la negreta és nostra).
- La investigació-acció descriu problemes i situacions amb el llenguatge dels que els sofreixen o viuen; per això, la validació de les categories d'anàlisi s'ha de fer mitjançant el diàleg.
- Aquest diàleg ha d'estar lliure de traves per tal de legitimar aquesta classe de validació. A més, el diàleg tractarà de conduir el participant a la reflexió.

- Per la mateixa raó, cal assegurar un bon flux d'informació entre tots els participants en la recerca i, concretant més, entre l'equip d'investigadors i els subjectes. Això significa, entre altres coses, que els participants tinguin lliure accés al disseny de la recerca, a les dades ja recollides i, potser, interpretades. I viceversa: l'investigador ha de poder accedir a tota la informació que necessita. El clima global, doncs, ha de ser de confiança i la comunicació, òptima.

La investigació participativa o en col·laboració s'aplica en diferents àmbits, a més de l'escolar. Teniu un exemple d'aplicació a les intervencions sobre comunitats agrícoles al web següent:

<http://www.fao.org/docrep/w5307e/x5307e00.htm>.

Tracteu de reconèixer i localitzar en el text de J. Elliott totes les recomanacions i objectius que són de caire **èmic**. Mireu de concretar-les, referint-les a les frases concretes.

En realitat se us demana que feu una mena d'anàlisi de contingut elemental, aïllant els mots o frases que tinguin significació èmica, i que en feu una llista. Per exemple, la frase "La investigació-acció a l'escola analitza les accions i situacions experimentades pels professors" senyala una direcció èmica de la recerca, ja que no s'estudia (o no s'estudia solament) allò que veu l'observador, sinó més aviat allò que el subjecte experimenta.

Seguiu l'examen del text amb raonaments del mateix tipus.

La investigació-acció aplica la metodologia qualitativa de manera radical i completa.

Exercicis d'autoavaluació

1. Marqueu quina d'aquestes opcions pel que fa a generalització i validesa **no** és pròpia de la metodologia qualitativa.
 - Validesa de contingut.
 - Inducció de casos.
 - Validesa de constructe.
 - Aplicabilitat o validesa externa d'aplicació.
2. Per quina raó la validesa interna no és un valor buscat per la metodologia qualitativa?
 - Perquè aquesta validesa no té com a objectiu cap mena de generalització.
 - Perquè aquesta validesa serveix per a resultats descriptius, no per a sancionar relacions.
 - Perquè la metodologia qualitativa és bàsicament observacional i prescindeix del control, condició indispensable per a obtenir validesa interna.
 - Perquè la metodologia qualitativa és bàsicament experimental i prescindeix del control, condició indispensable per a obtenir validesa interna.
3. Quina relació hi ha entre el biaix de deriva i la validesa de contingut?
 - Totes dues depenen d'alguna manera de la definició operacional de les categories.
 - Totes dues requereixen condicions molt especials per a produir-se.
 - Totes dues són típiques de la metodologia quantitativa.
 - Totes dues provenen de la tradició antropològica.

4. En una generalització en mosaic la selecció de cada cas es realitza sobre la base de...
- l'encàrrec rebut o els objectius del projecte de recerca.
 - la duració del període de recerca.
 - la seva representativitat respecte de la població considerada.
 - la seva tipicitat o caràcter típic respecte dels interessos de l'estudi.
5. En una investigació sobre qualitat de serveis en un hospital l'equip de recerca, amb el permís previ de la institució, combina l'observació participant i la no participant en diferents serveis de l'hospital i completa, al final, els corresponents registres amb entrevistes obertes als responsables de la gestió i un qüestionari a tots els pacients disponibles en una jornada determinada. Tots els resultats obtinguts així s'han d'integrar en una avaluació global del centre. Els investigadors, per tant, han estat realitzant...
- una inducció de casos.
 - una investigació-acció.
 - una triangulació.
 - un control de la fiabilitat.
6. Sabeu que en metodologia qualitativa utilitzem un concepte d'error més lax i relativitzat que en la metodologia quantitativa. En quina fase de l'elaboració del corpus aquesta diferència seria més accentuada?
- En el registre.
 - En la interpretació.
 - En la mesura.
 - En el càlcul d'índexs.
7. Si en una triangulació es combinen resultats obtinguts en situació experimental amb d'altres d'obtinguts en situació de camp, tindrem l'avantatge...
- de, simplement, disposar de més informació.
 - d'augmentar la consistència de la mesura.
 - de tenir més validesa semàntica.
 - de tenir uns resultats amb validesa interna i uns altres amb validesa externa d'aplicació.
8. Els resultats d'un estudi de cas...
- mai no es poden generalitzar.
 - es poden generalitzar afegint-hi els resultats d'altres casos i integrant-ne la totalitat en una tàctica de mosaic.
 - es poden generalitzar afegint-hi els resultats d'altres casos i integrant-ne la totalitat en una tàctica d'investigació-acció.
 - es poden generalitzar com qualsevol altre conjunt de dades.
9. El concepte de triangulació presenta diferències substancials en la perspectiva qualitativa i en la quantitativa, les quals es refereixen al fet que...

- en els mètodes quantitius la triangulació serveix per a reduir l'error i unificar al màxim els diferents resultats, mentre que en els qualitius serveix, sense excloure totalment la funció anterior, per a desplegar un ventall d'informació que després és situat en un marc únic.
- en els mètodes qualitius la triangulació serveix per a reduir l'error i unificar al màxim els diferents resultats, mentre que en els quantitius serveix, sense excloure totalment la funció anterior, per a desplegar un ventall d'informació que després és situat en un marc únic.
- en els mètodes quantitius la triangulació es fa només entre mètodes mentre que en la qualitativa es pot fer també entre observadors, mesures, etc.
- en els mètodes quantitius la triangulació es fa des del principi de la investigació mentre que en els quantitius només a partir de la presa de mesures.
10. Quina és, en essència, la posició de la metodologia qualitativa davant del problema del desacord entre observadors?
- No considera aquest tema, no entra en l'àmbit de les seves preocupacions.
- Com qualsevol metodologia d'arrel observacional, tracta de reduir l'error entrenant els observadors i calculant índexs d'acord.
- Tot i considerar la possibilitat d'error, admet el desacord entre observadors i el pot entendre com una via d'enriquiment de la interpretació.
- Quan hi ha risc que es produeixi, redueix el nombre d'observadors a un.
11. Si un observador expert o infal·libre registra 21 vegades una categoria i un observador novell o fal·lible la registra 17 vegades; aquest segon ha comès un nombre d'errors de comissió igual a...
- 2.
- 21.
- 4.
- 0.
12. Assenyalau quin dels següents objectius coincideix amb el d'una validació èmica.
- Assegurar l'aplicabilitat dels resultats obtinguts.
- Legitimar des del punt de vista del subjecte o subjectes les categories utilitzades.
- Legitimar des del punt de vista de l'observador o observadors les categories utilitzades.
- Garantir que les condicions de registre no són artificials.
13. Teòricament la rellevància d'un corpus és donada per...
- la seva representativitat respecte a la població d'on procedeix.
- la seva representativitat respecte al tema o objecte d'estudi escollit.
- la seva credibilitat.
- la grandària del corpus en nombre de documents, extensió d'aquests, etc.
14. Una validació èmica és inseparable d'una...
- negociació.
- contractació (de subjectes).
- entrevista estructurada.
- entrevista no estructurada.
15. La validesa externa temporal, si és entesa com l'obtenció dels mateixos resultats en el futur utilitzant la mateixa metodologia de recerca que en el present, equival a...

- una intervenció.
 una manipulació.
 una predicció.
 una replicació.
16. Un estudi en què "mostra = població" i és autoaplicable als mateixos subjectes que van ser objectiu del registre és un estudi...
- idiogràfic.
 nomotètic.
 inductiu.
 no científic.
17. Quan el concepte de validesa qualitativa s'aplica al material d'estudi en brut, sense elaborar, es refereix sobretot a...
- la credibilitat i rellevància del material.
 la possibilitat de generalitzar el material.
 la legalitat de la recerca.
 la representativitat com a mostra d'aquest material.
18. Quan en una investigació les condicions de la situació a la qual es volen aplicar els seus resultats és igual o molt semblant a les condicions en què va ser fet el registre, diem que...
- la investigació és observacional.
 la investigació té validesa ecològica.
 la investigació és semiexperimental.
 els resultats no són aplicables.
19. Sabeu que la validesa del material elaborat en un sistema de categories i indicadors té un component sintàctic. En què es manifesta aquest component?
- En la bona construcció de les frases i oracions quan el material és textual.
 En l'ajustament de la relació entre categories i indicadors.
 En l'ajustament de la relació entre objecte d'estudi i categories.
 En la bona organització lògica i, eventualment, jeràrquica del sistema de categories.
20. El tret diferencial i nuclear de la investigació-acció respecte a altres formes d'investigació qualitativa és...
- El d'utilitzar en tot moment l'observació participant.
 El de fer separatament, com és habitual, la fase d'investigació i la d'intervenció.
 El de fer a la vegada, articulades, la fase d'investigació i la d'intervenció.
 El de fer partícips als subjectes dels resultats.
21. No podem mai tenir validesa de contingut en una recerca sense...
- prou observacions pilot i una bona definició operacional de les categories.
 un marc teòric prou potent i una fase de prova dels ítems utilitzats.
 un tema d'investigació que faciliti aquest tipus de validesa.
 tenir abans validesa convergent.

22. En la metodologia qualitativa, la validesa d'un registre, mesura o interpretació se sol plantejar des d'un punt de vista...
- observacional i semiòtic.
 - experimental i mètric.
 - selectiu i psicomètric.
 - aplicat.
23. En relació amb els aspectes temporals del registre, un cas demana sempre una aproximació...
- transversal o sincrònica.
 - tècnica i seqüencial.
 - retrospectiva.
 - longitudinal o de seguiment en el temps.
24. La forma més coherent i adequada d'entendre la precisió en el marc d'una investigació qualitativa és la d'escollir, com a criteri de valor vertader...
- la mitjana de les mesures obtingudes fins a un moment determinat.
 - el judici d'un observador estàndard o expert.
 - els valors estadístics oficials, quan és possible.
 - el que dóna la teoria.
25. Un investigador qualitatiu diria respecte de l'engany que...
- és inadmissible des de qualsevol punt de vista que es miri.
 - és admissible en qualsevol condició que es produeixi.
 - és admissible si, reconegut com a tal, enriqueix i aprofundeix la informació que anem aconseguint sobre un tema.
 - és admissible sempre que el subjecte ens enganyi involuntàriament.
26. Quan es busca fiabilitat interobservadors aquesta no sols es pot considerar sincrònicament o transversalment sinó també, d'una manera complementària, longitudinalment o al llarg del temps.
- Cert
 - Fals
27. La credibilitat d'una declaració verbal o d'un document es relativitza molt en l'àmbit qualitatiu i mai no s'ha de confondre amb la plausibilitat.
- Cert
 - Fals
28. L'expressió *inducció de casos* és una altra manera de designar la generalització directa, de mostra representativa a població, en la terminologia dels mètodes qualitatius.
- Cert
 - Fals
29. La investigació-acció és un tipus de recerca molt representatiu de l'esperit de la metodologia qualitativa.
- Cert
 - Fals

30. En la investigació qualitativa les categories estan vinculades al seu objecte d'estudi mitjançant validesa de constructe.

- Cert
- Fals

Bibliografia

Altheide, D. L. i Johnson, J. M. (1994). Criteria for Assessing Interpretative Validity in Qualitative Research. A N. K. Denzin i Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of Qualitative Research* (pp. 485-499). Thousand Oaks (Cal.): Sage.

Del Villar, F. (1996). *La investigación de la enseñanza en la educación física*. Cáceres: Servicio de publicaciones de la Universidad de Extremadura. [Els capítols recomanats serien els 8-11, dedicats a estudis de casos i investigació en col·laboració.]

Pérez Serrano, G. (2000). *Modelos de Investigación Cualitativa en Educación Social y Animación Sociocultural. Aplicaciones Prácticas*. Madrid: Narcea. [Sobretot capítols 7 i 8, sobre investigació participativa i estudi de casos.]

Shulman, L. S. (1989). Paradigmas y programas de investigación en el estudio de la enseñanza: una perspectiva contemporánea. A M. C. Wittrock (Ed.), *La investigación de la enseñanza, Vol. 1. Enfoques, teorías y métodos* (pp. 9-91). Barcelona: Paidós.

Silverman, D. (1994). *Interpreting Qualitative Data. Methods for analysing talk, text and interaction*. London: Sage. [El capítol recomanat és el 7: Validity and Reliability.]

Stake, R. E. (1994). Case Studies. A N. K. Denzin i Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of Qualitative research* (pp. 236-247). Thousand Oaks (Cal.): Sage.